

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διακυβέρνηση και Δημόσιες Πολιτικές»

Σύγχρονη Τουρκία: Πιστή στις Μεταρρυθμίσεις
ή όμηρος της Πίστης στο Ισλάμ;

Θεοφάνης Κασιδιάρης

A.M.: 3033201601016

Επιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ρούσσος

Κόρινθος, Ελλάδα, Ιανουάριος 2018

University of Peloponnese
Faculty of Social and Political Sciences
Department of Political science and International Relations
Master Program in
«Governance and Public Policies»

Modern Turkey:
Faithful to Reforms or a Hostage to its faith in Islam?

Theofanis Kasidiaris

Tutor: Sotirios Roussos

Corinth, Greece, January 2018

Σύγχρονη Τουρκία:

Πιστή στις Μεταρρυθμίσεις ή όμηρος της Πίστης στο Ισλάμ;

Σημαντικοί όροι: εκσυγχρονισμός, εκδυτικισμός, εκκοσμίκευση, λαϊκότητα, πανισλαμισμός, κεμαλισμός, εθνικισμός, ρεπουμπλικανισμός, κρατισμός, μεταρρύθμιση, εκτουρκισμός, Ισλάμ, φιλελευθεροποίηση, νέο-οθωμανισμός, ισλαμικός κεμαλισμός, ερντογανικός κανόνας, Παντουρκισμός.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται τη διακυβέρνηση της σύγχρονης Τουρκίας και την επιρροή του Ισλάμ στην άσκηση πολιτικής. Αρχίζοντας με μια ιστορική αναδρομή στο 1^ο κεφάλαιο, για να μπορέσουμε να δούμε λίγο πιο σφαιρικά το ζήτημα, από την περίοδο του *Τανζιμάτ* που σηματοδότησε την έναρξη των μεταρρυθμίσεων στην τότε Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ακολουθεί η Συνταγματική Επανάσταση του κινήματος των Νεοτουρκών το 1908. Η Συνθήκη της Λωζάννης σηματοδοτεί το τέλος του Αγώνα της Ανεξαρτησίας των τούρκων το 1922 και προλειαίνει το έδαφος για την ίδρυση της Α΄ Τουρκικής Δημοκρατίας.

Στο 2^ο κεφάλαιο, η ίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας επέρχεται με την εγκαθίδρυση του μονοκομματικού κράτους από τον Μουσταφά Κεμάλ «Ατατούρκ», και τον παραγκωνισμό του Ισλάμ από τη δημόσια σφαίρα, σε μια προσπάθεια φιλελευθεροποίησης, εκδυτικισμού και ομογενοποίησης της τουρκικής κοινωνίας. Η μετάβαση στη δημοκρατία μέσω του πολυκομματικού συστήματος διακυβέρνησης επαναφέρει στο δημόσιο βίο το –πολιτικό πλέον– Ισλάμ. Αυτό αναγκάζει το Στρατό να παρέμβει επιτυχημένα και να αναλάβει την εξουσία τρεις φορές μέσα σε είκοσι χρόνια (1960-1980), για τη διατήρηση της δημοκρατίας και την προάσπιση του κεμαλικού κανόνα.

Το 3^ο κεφάλαιο πραγματεύεται την προσπάθεια που έγινε τη δεκαετία του '80 να συγκεραστούν οι κεμαλικές αρχές με στοιχεία του Ισλάμ, ενώ στη δεκαετία της πολιτικής αστάθειας, αυτή του '90, κάνουν την εμφάνισή τους νέοι πολιτικοί ηγέτες για να προσφέρουν ελπίδα στη μεγάλη μάζα του λαού που αισθάνεται αποκλεισμένος από τα κέντρα εξουσίας. Νέοι ηγέτες που προσπαθούν να εξισλαμίσουν τον κεμαλικό κανόνα και να τον κάνουν πιο προσιτό στα λαϊκά στρώματα.

Modern Turkey:

Faithful to Reforms or a Hostage to its Faith in Islam?

Keywords: modernization, westernization, secularism, populism, panislamism, kemalism, nationalism, republicanism, statism, reformation, turkishization, Islam, liberalization, neo-ottomanism, islamic kemalism, erdoganic rule, Panturkism.

Abstract

This thesis deals with governance in modern Turkey, in particular the influence of Islam in politics. In order to have a more spherical view of the subject, chapter 1 begins with the *Tanzimat* period which signifies the beginning of the implementation of reforms in the Ottoman Empire. This is followed by the Constitutional Revolution of the Neoturks movement of 1908. The Lawsanne Treaty signifies the end of the struggle for Independence of the Turks in 1922 and clears the way for the establishment of the First Turkish Republic.

Chapter 2 delves into the establishment of the First Turkish Republic which comes with the installment of a one-party-system by Moustafa Kemal «Ataturk», and the supplanting of Islam in politics in an effort to liberalize, westernize and homogenize Turkish society. The transition to a multi-party-republic allows the return of –political- Islam. This forces the Army to intervene with three successful Coup d' Etats in a twenty-year-period, so as to preserve the Republic and to protect the kemalic values.

The 3rd and final chapter contains the effort to unite aspects of kemalism with Islamic law during the 80's , whereas in the highly volatile decade of the 90's new leaders emerge to bring hope to the masses which feel left behind and marginalized. New leaders who try to integrate Islamic law with the kemalic rule, making it more accessible to the public.

Υπεύθυνη Δήλωση

Με την παρούσα δήλωση:

1. Δηλώνω ρητά και ανεπιφύλακτα ότι η διπλωματική εργασία που σας καταθέτω, αποτελεί προϊόν δικής μου πνευματικής προσπάθειας, δεν παραβιάζει τα δικαιώματα τρίτων μερών και ακολουθεί τα διεθνή αναγνωρισμένα πρότυπα επιστημονικής συγγραφής, τηρώντας πιστά την ακαδημαϊκή δεοντολογία.
2. Οι απόψεις που εκφράζονται αποτελούν αποκλειστικά ευθύνη του συγγραφέως και ο επιβλέπων, οι εξεταστές, το Τμήμα και το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου δεν υιοθετούν κατ' ανάγκη τις εκφραζόμενες απόψεις ούτε φέρουν οποιαδήποτε ευθύνη για τυχόν λάθη και παραλείψεις.

Ο δηλών

Θεοφάνης Κασιδιάρης

Μεταπτυχιακός φοιτητής στο Π.Μ.Σ. «Διακυβέρνηση και Δημόσιες Πολιτικές»
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και διεθνών Σχέσεων

Περιεχόμενα

Περίληψη

Abstract

Εισαγωγικό κεφάλαιο	9
Κεφάλαιο 1: Από τη Δύση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην Ανάδυση της Τουρκικής Δημοκρατίας	11
1.1: Εισαγωγή	11
1.2: Οι πρώτες απόπειρες εκσυγχρονισμού	11
1.3: Η εμφάνιση των «Νέων Οθωμανών»	12
1.4: Ο δεσποτισμός του Αμπντούλ Χαμίντ Β΄ και η ιδέα του Πανισλαμισμού	13
1.5: Η Επανάσταση των Νεότουρκων και το Σύνταγμα του 1908	15
1.6: Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η ανεξαρτησία	18
1.7: Ανακεφαλαίωση	19
Κεφάλαιο 2: Η Γένεση της Τουρκικής Δημοκρατίας	20
2.1: Εισαγωγή	20
2.2: Η εγκαθίδρυση του κεμαλικού-μονοκομματικού κράτους: αρχές και ιδεολογία	21
2.3: Λαϊκότητα και Ισλάμ	24
2.4: Η μετάβαση στη Δημοκρατία με όχημα τον πολυκομματισμό	25
2.5: Ο Στρατός και τα πραξικοπήματα 1960, 1971, 1980	27

2.6: Η Β΄ Τουρκική Δημοκρατία	29
2.7: Ανακεφαλαίωση	30
Κεφάλαιο 3: Η εξέλιξη της Τουρκικής Πολιτείας	31
3.1: Εισαγωγή	31
3.2: Τάσεις φιλελευθεροποίησης	31
3.3: Η συμπόρευση κεμαλισμού και Ισλάμ κατά τη διάρκεια της Τουρκικής Δημοκρατίας	34
3.4: Η περίοδος Ερντογάν- ο «Νέο- Οθωμανός Σουλτάνος»;	37
3.5: Ανακεφαλαίωση	41
3.6: Αντί επιλόγου	41
Βιβλιογραφία	43

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο 19^{ος} αιώνας υπήρξε ο αιώνας των αγώνων ανεξαρτησίας και των αποσχιστικών κινήματων στην Ευρώπη. Από τον κανόνα αυτό δεν θα μπορούσε να παρεκκλίνει και η Οθωμανική Αυτοκρατορία, στα εδάφη της οποίας εκδηλώθηκαν κινήματα ανεξαρτησίας, όπως στην περίπτωση της Ελληνικής Επανάστασης ή της Κρητικής και αποσχιστικά κινήματα, όπως στις περιπτώσεις της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης ή της Βουλγαρίας. Παρά τις μεταρρυθμίσεις σε μια προσπάθεια δυτικοποίησης, στις οποίες προέβη ο σουλτάνος Αμπντούλ Μετζίτ Α΄, οι μη μουσουλμάνοι οθωμανοί υπήκοοι αισθάνονταν καταπιεσμένοι με αποτέλεσμα να ξεσηκώνονται ενάντια στην εξουσία του Σουλτάνου. Την περίοδο του «Τανζιμάτ», οι μεταρρυθμίσεις που προωθήθηκαν- Γκιουλχανέ Χάττι Σερίφ (Gulhane Hatt-i Serif) και Χάττι Χουμαγιούν (Hatt-i Humayun)- προσέκρουαν στις ισχυρές αρχαϊκές θρησκευτικές δομές, πάνω στις οποίες ήταν οργανωμένη η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η διοίκηση που ασκούσε ο Σουλτάνος στην επικράτεια της Αυτοκρατορίας βασιζόταν από τη μια στα αυτοκρατορικά διατάγματα (φιρμάνια) και από την άλλη στη «Σαρία», το Νόμο του Ισλάμ.

Μετά την Επανάσταση των Νέοτούρκων (1908) και τον Αγώνα Ανεξαρτησίας (1922), μια νέα τάξη ανήλθε στην εξουσία: μια στρατιωτική και γραφειοκρατική ελίτ εκπαιδευμένη στα δυτικά πρότυπα με φιλελεύθερες ιδέες, απαντώντας στο κάλεσμα σωτηρίας του νεότευκτου Τουρκικού Κράτους. Η εγκαθίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας από τον Μουσταφά Κεμάλ «Ατατούρκ» στα πρότυπα των ευρωπαϊκών κρατών-εθνών της εποχής, επέβαλλε το πέρασμα από το Σουλτανάτο στην εποχή του κοινοβουλευτισμού (της ‘νεωτερικότητας’).

Με κύρια αρχή αυτή του εθνικισμού, ο Κεμάλ καθυπέταξε τη θρησκεία του Ισλάμ στο ίδιο το Κράτος για να διατηρήσει τις ισορροπίες στην, ορισμένη από τη Συνθήκη της Λωζάννης, τουρκική επικράτεια και να ομογενοποιήσει το λαό υπό μία τουρκική- πλέον- ταυτότητα. Η θρησκεία στο κεμαλικό κράτος δεν καταργήθηκε. Πέρασε, εντούτοις, από τη σφαίρα της πολιτικής επιρροής στην απλή άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων στον ιδιωτικό βίο. Αυτός ήταν και ο κανόνας έως τη δεκαετία του 1950, όταν και η Τουρκία μετέβη από το κεμαλικό- μονοκομματικό μοντέλο διακυβέρνησης στην εποχή του πολυκομματισμού. Ηγέτες πολιτικών κομμάτων που αφουγκράστηκαν τη δυσανεξία της ευρύτερης λαϊκής μάζας που είχε περιθωριοποιηθεί από τα κεμαλικά κέντρα εξουσίας, έκαναν ‘πολιτικό άνοιγμα’ προς το Ισλάμ. Ουκ ολίγες φορές ο Στρατός, ως γνήσιος προστάτης και υπερασπιστής των θεμελιωδών αρχών του κεμαλικού κανόνα, παρενέβη και επανέφερε την εξουσία σε φιλοκεμαλικά κόμματα αποθώντας από την πολιτική σκηνή τα φιλοϊσλαμικά.

Έτος-ορόσημο για τη νεότερη σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας το 1980. Στις 12 Σεπτεμβρίου έλαβε χώρα το 3^ο κατά σειρά πραξικόπημα, αυτή τη φορά υπό τις οδηγίες του Στρατηγού Κενάν Εβρέν. Στα χρόνια που ακολούθησαν, ο Πρόεδρος Εβρέν με Πρωθυπουργό της Κυβέρνησης(και μετέπειτα Πρόεδρος και ο ίδιος) τον Τουργκούτ Οζάλ, επανεισήγαγαν το Ισλάμ στην πολιτική σφαίρα δημιουργώντας ένα ‘κεμαλικό Ισλάμ’. Ένα Ισλάμ κομμένο και ραμμένο στα μέτρα του κεμαλικού κανόνα με σκοπό, αφενός να αποτραπεί η επιρροή αριστερών κινημάτων και του κομμουνισμού και, αφ’ εταίρου να γίνει ο κεμαλισμός πιο προσιτός στο ευρύ λαϊκό στρώμα της κοινωνίας. Ταυτόχρονα, ο Οζάλ χάραξε μια φιλελεύθερη πορεία στην τουρκική οικονομία. Η εισαγωγή του Ισλάμ στα κεμαλικά κανονιστικά πρότυπα επέτρεψε σε παλιούς ισλαμιστές ηγέτες να ‘εξιλαμίσουν’ εκ νέου την πολιτική σκηνή, δίνοντας τη δυνατότητα σε νέους φερέλπιδες πολιτικούς να κάνουν την εμφάνισή τους. Νέο ορόσημο στην τουρκική πολιτική ιστορία το έτος 2002, όταν το ισλαμιστικό εκσυγχρονιστικό Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν κατέλαβε την εξουσία. Η ‘ερντογανική πολιτική’ (κατά πολλούς αναλυτές «νέο-οθωμανική») που ακολουθείται τα τελευταία 15 χρόνια από την Τουρκία βασίζεται σε ένα είδος εκσυγχρονισμού του κεμαλικού κανόνα στοχεύοντας ισλαμικά. Έχει δημιουργηθεί ένας- ιδιότυπος, ως επιτραπεί η έκφραση- ‘ισλαμικός κεμαλισμός’, ένας ‘ερντογανικός κανόνας’ για να πραγματοποιηθεί ένα μεγαλόπνοο σχέδιο: ο «Παντουρκισμός».

Τίθεται, λοιπόν, το ζήτημα που αποτελεί ταυτόχρονα τον τίτλο της παρούσας μελέτης αλλά και το κεντρικό ερώτημά της: η σύγχρονη Τουρκία, είναι πιστή στις μεταρρυθμίσεις για να φτάσει τα πρότυπα των ευρωπαϊκών κρατών, όπως οραματιζόταν ο «Ατατούρκ» ή είναι όμηρος της πίστης στο Ισλάμ και της κουλτούρας που αυτό πρεσβεύει για πάνω από 700 χρόνια;

Κατάφερε ο κεμαλισμός να ελέγξει τη θρησκεία ή μήπως αυτή ευρισκόταν σε χειμερία νάρκη ώσπου να έρθει η ‘ισλαμική άνοιξη’; Ποια πρόσωπα και με ποιον τρόπο άφησαν το στίγμα τους στην σύγχρονη τουρκική ιστορία; Αν και κατά πόσο είναι επικίνδυνη η ‘ερντογανική πολιτική’ για τη συνέχεια της Τουρκικής Πολιτείας (υπό την έννοια του δημοκρατικού πολιτεύματος);

Το κεντρικό ερώτημα καθ’ όπως και τα επιμέρους ερωτήματα θα προσπαθήσουμε, στην παρούσα μελέτη, να απαντήσουμε καταθέτοντας παράλληλα ικανή τεκμηρίωση.

Τέλος, η μεθοδολογία που επελέγη για την εκπόνηση της διπλωματικής αυτής εργασίας, είναι αυτή της δευτερογενούς έρευνας, καθώς οι πληροφορίες αντλήθηκαν από εκπαιδευτικά εγχειρίδια, επιστημονικά βιβλία, διδακτορικές διατριβές και άρθρα εφημερίδων, σε έντυπη ή διαδικτυακή μορφή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Από τη Δύση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην Ανάδυση της Τουρκικής Δημοκρατίας

1.1: Εισαγωγή

Η αυγή του 20^{ού} αιώνα βρήκε την Οθωμανική Αυτοκρατορία υπό την ηγεσία του Σουλτάνου Αμπντούλ Χαμίτ Β΄, ο οποίος έμεινε στο θρόνο από τον Αύγουστο του 1876 έως και την εκθρόνισή του τον Απρίλιο του 1909. Παραχώρησε σύνταγμα, όπως είχε υποσχεθεί ο αδελφός και προκάτοχός του, Μουράτ Ε΄ στους Νέους Οθωμανούς, χωρίς εντούτοις να το καταφέρει στη βραχύβια διάρκεια της θητείας του. Θεσπίζεται λοιπόν το 1876 για πρώτη φορά Σύνταγμα από τον Σουλτάνο Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ ύστερα από πιέσεις του ανανεωτικού μεταρρυθμιστικού ρεύματος των «Νέων Οθωμανών».

Το Σύνταγμα αυτό συντηρούσε τον θεσμικό δυαδισμό μεταξύ πολιτικού και θεσμικού νόμου μιας και, μέσω αυτού, επιχειρήθηκε η εγκαθίδρυση μιας Συνταγματικής Κοινοβουλευτικής Μοναρχίας με σύστημα δύο Βουλών (Βουλής και Γερουσίας) (Κανελλοπούλου, 2002, 9-10). Από το Μάρτη του 1877 που το Κοινοβούλιο κήρυξε την έναρξη των εργασιών του έως και το Φεβρουάριο της επόμενης χρονιάς, οι 130 αντιπρόσωποι εκτέλεσαν με επάρκεια τα καθήκοντά τους και προσπάθησαν να εκπροσωπήσουν με τρόπο υπεύθυνο τους ψηφοφόρους τους, παρά την έλλειψη αντιπροσωπευτικής παράδοσης στην Αυτοκρατορία (Zurcher, 2004, 128-129). Ωστόσο, το Φεβρουάριο του 1878, οι εργασίες του Κοινοβουλίου και η ισχύς του Συντάγματος αναστέλλονται επ' αόριστον από τον ίδιο τον Αμπντούλ Χαμίτ, ο οποίος στο εξής και για τα επόμενα τριάντα χρόνια κυβέρνησε ως ο απόλυτος μονάρχης, χωρίς να καταργήσει επίσημα το Σύνταγμα.

1.2: Οι πρώτες απόπειρες εκσυγχρονισμού

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του, ο Αμπντούλ Χαμίτ, έδειξε στοιχεία συνέχισης των μεταρρυθμίσεων που είχαν ξεκινήσει από τις αρχές κιόλας του 19^{ου} αιώνα με στόχο τον εκσυγχρονισμό της Αυτοκρατορίας στα πρότυπα της Δύσης, κάτι που ταυτόχρονα συνεπάγεται κ περιορισμό της εξουσίας του Σουλτάνου. Πρώτα στοιχεία μεταρρυθμίσεων βλέπουμε την περίοδο της εξουσίας του Μαχμούτ Δ΄ με το «Χάρτη Συμμαχίας» ή «Ομόλογο Σύμπραξης» του 1808, όταν και ο Σουλτάνος δέχεται έναν πρώτο περιορισμό της εξουσίας του ως αντιστάθμισμα στην αναγνώριση της κεντρικής-κρατικής του εξουσίας από τους μεγαλογαιοκτήμονες. Μια πιο ουσιαστική μεταρρυθμιστική τομή ως προς τις πολιτικές δομές επιχειρείται λίγο αργότερα μέσα στον 19^ο αιώνα από το Σουλτάνο Αμπντούλ Μετζίτ Α΄ - πατέρα του

Αμπντούλ Χαμίντ- την περίοδο 1839- 1861, γνωστή και ως περίοδο του Τανζιμάτ. Με το Γκιουλχανέ Χαττι Σερίφ(Gulhane Hatt-i Serif), διάταγμα του 1839, με το οποίο εισάγονται για πρώτη φορά στην τουρκική έννομη τάξη μεταρρυθμίσεις συνταγματικής και νομοθετικής φύσεως. Επίσης στο διάταγμα Χάτι Χουμαγιούν(Hatt-i Humayun) του 1856 προβλέπεται η φορολογική ισότητα όλων των υπηκόων της Αυτοκρατορίας, καθορίζονται δια νόμου ο φόρος και η στρατιωτική θητεία, υπάρχει πρόβλεψη για την προστασία της ζωής, της προσωπικής ασφάλειας, της τιμής, της προσωπικής ελευθερίας, της προστασίας της ζωής. Κυρίως όμως αναγνωρίζεται η ισότητα όλων των υπηκόων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ανεξαρτήτως θρησκευματος. Τέλος, αναγνωρίζεται η ανεξαρτησία των δικαστηρίων και η ασφάλεια των δικαστών με το διάταγμα- φερμάνι «Ferman-ik Adalet» του 1875. Παρατηρώντας σήμερα τις μεταρρυθμίσεις αυτές που έλαβαν χώρα στους τομείς της διοικητικής και πολιτειακής οργάνωσης, μπορούμε να τις χαρακτηρίσουμε πολύ φιλελεύθερες για την εποχή τους και ίσως-και γιατί όχι- την αρχή μιας πορείας προς τον εκδυτικισμό της Αυτοκρατορίας.

Η διοίκηση, που ασκούσαν από το Σουλτάνο, βασιζόταν σε ένα διπλό σύστημα απαρτιζόμενο από τα αυτοκρατορικά διατάγματα από τη μια, και στον ισλαμικό νόμο από την άλλη. Η Σαρία, ο Νόμος του Ισλάμ, ποτέ δεν καταργήθηκε. Περιορίστηκε ωστόσο στη ρύθμιση αποκλειστικά του οικογενειακού δικαίου, έχοντας κωδικοποιηθεί ώστε να προσιδιάζει στα δυτικά πρότυπα. Το παραδοσιακό νομικό σύστημα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας «κανούν», αντικαταστάθηκε από νέους κοσμικούς κανόνες και θεσμικούς νόμους αφού πλέον απευθυνόταν όχι μόνο σε μουσουλμάνους οθωμανούς υπηκόους, αλλά και σε οθωμανούς χριστιανούς και ξένους κατοίκους της Αυτοκρατορίας.

Ακόμα και στον τομέα της εκπαίδευσης, οι μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ επέφεραν την εκκοσμίκευση μιας και, πέραν των ισλαμικών σχολείων(ολόκληρη η διδασκαλία βασιζόταν σε παραδοσιακό πρόγραμμα ισλαμικών επιστημών), ιδρύθηκαν κ κοσμικά -κρατικά- σχολεία τα οποία έχαιραν ευρύτατης διάδοσης και ήταν αυτά που στη συνέχεια θα τροφοδοτούσαν με στελέχη τη δημόσια διοίκηση. Σε αυτά τα δύο σχολικά συστήματα, αν προστεθούν και σχολεία των οποίων η ίδρυση και λειτουργία χρηματοδοτήθηκε από τις θρησκευτικές κοινότητες (μιλλέτ) και άλλα υπό καθολικές, προτεσταντικές και εβραϊκές διοικήσεις, δίνουν την πλήρη εικόνα της εκπαιδευτικής πολιτικής της εποχής(Zurcher,2004, 112-113).

1.3: Η εμφάνιση των «Νέων Οθωμανών»

Οι μεταρρυθμίσεις αυτές εντός των συνόρων της Αυτοκρατορίας προερχόμενες από τα δυτικά-ευρωπαϊκά κράτη, τα προνόμια σε μη μουσουλμανικές εθνοτικές ομάδες και κυρίως η δημιουργία μιας αστικής εμπορικής τάξης προερχόμενης από τους χριστιανικούς λαούς της Αυτοκρατορίας λειτούργησαν επικουρικά στην εκδήλωση εθνικιστικών, απελευθερωτικών κινημάτων και κατ' επέκταση σε απώλεια

ευρωπαϊκών εδαφών (Μητράρας,2010,σ. 19-21). Επιγραμματικά αναφέρουμε το ξέσπασμα του Πολέμου στην Κριμαία(1853-1856), την εξέγερση του 1860 στη Βοσνία- Ερζεγοβίνη και το Μαυροβούνιο, την αυτονόμηση του πριγκηπάτου της Μολδοβλαχίας το 1864, εξεγέρσεις στην Κρήτη το 1860 και το 1866.

Το καλοκαίρι του 1865, ιδρύθηκε στην Κωνσταντινούπολη η μυστική οργάνωση Πατριωτική Συμμαχία(Ittifak- I Hamiyyet) από νεαρούς γραφειοκράτες και συγγραφείς οι οποίοι, θεωρώντας ότι η πολιτική εκδυτικισμού που ακολουθούσε ο Σουλτάνος Αμπντούλ- Μετζίτ θα απέβαινε καταστροφική για την Αυτοκρατορία, αποφάσισαν να ενεργήσουν εναντίον του(Μητράρας,2010,σ. 21). Πρωτεργάτες αυτής της συμμαχίας ήταν ο Μεχμέτ Μπέης, γραφειοκράτης-μεταφραστής στην Υψηλή Πύλη με σπουδές στο Παρίσι και ο Ναμίκ Κεμάλ, επίσης μεταφραστής στην Υψηλή Πύλη, ποιητής και εκδότης εφημερίδων. Άξια αναφοράς και τα ονόματα του Ζιγιά Μπέη(αργότερα πασάς) και του Αλή Σουαβί(εκδότης της εφημερίδας Μουχμίρ). Η εξέλιξη αυτής της συμμαχίας το 1867 ονομάστηκε από τον ηγέτη τους Μουσταφά Φαζίλ πασά, «Νέοι Οθωμανοί»(Zurcher,2004,σ. 118). Στην πλειονότητά τους οι Νέοι Οθωμανοί ήταν δημόσιοι λειτουργοί και μέλη της άρχουσας τάξης οι οποίοι, έχοντας έρθει σε επαφή με το δυτικό πολιτισμό, θεώρησαν ότι θα μπορούσαν οι δυτικές αξίες και ιδέες να συνδυαστούν αρμονικά με το Ισλάμ και περιορίζοντας τον απολυταρχικό τρόπο εξουσίας του σουλτάνου, να περάσουν σε μια εποχή συνταγματικής μοναρχίας. Κάτι το οποίο κατάφεραν μερικά χρόνια αργότερα με όχημα τη χρησιμοποίηση του Τύπου και, ασκώντας παράλληλα κριτική, την προβολή πολιτικών αιτημάτων στην κεντρική εξουσία. Παρά τον βραχύ βίο των δραστηριοτήτων τους και τη φτώχη οργάνωσή τους, κατάφεραν και επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τα τεκταινόμενα της εποχής με αποκορύφωμα τη θέσπιση του Συντάγματος του 1876. Μετά την επ' αόριστον αναστολή του Συντάγματος αυτού το Φεβρουάριο του 1878, οι Νέοι Οθωμανοί πρωτοστάτησαν στο συνταγματικό κίνημα που αντιτασσόταν τον Αμπντούλ Χαμίτ Β' για τον αυταρχικό τρόπο που άσκησε την εξουσία ως τη μέρα της εκθρόνισής του. Οι ιδέες και τα επιχειρήματά τους ήταν η παρακαταθήκη που άφησαν στους Ισλαμιστές εκσυγχρονιστές, παραμένουν δημοφιλείς μέχρι και σήμερα και συνίστανται σε μια προσπάθεια συγχώνευσης του ευρωπαϊκού φιλελευθερισμού και της ισλαμικής παράδοσης(Zurcher,2004,σ. 121).

1.4: Ο δεσποτισμός του Αμπντούλ Χαμίτ Β' και η ιδέα του Πανισλαμισμού

Η περίοδος της βασιλείας του σουλτάνου Αμπντούλ Χαμίτ Β' ξεκίνησε με τους καλύτερους οιωνούς: το Δεκέμβριο του 1876 δημοσιεύτηκε το πρώτο Οθωμανικό Σύνταγμα(Kanun- i Esasi), το οποίο καταρτίστηκε από πολιτικούς σε συνεργασία με διπλωματούχους του ισλαμικού δικαίου(ουλεμάδες) στα πρότυπα του βελγικού συντάγματος του 1831. Με το Σύνταγμα αυτό εγκαθιδρύεται μια συνταγματική κοινοβουλευτική μοναρχία με σύστημα δύο Βουλών για πρώτη φορά στην ιστορία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας(Κανελλοπούλου,2002,σ. 10). Την

ανακοίνωση του Συντάγματος ακολούθησε η προκήρυξη εκλογών, των πρώτων στην οθωμανική αλλά και την ισλαμική ιστορία(Μητράρας,2010,σ. 31). Οι 130 αντιπρόσωποι του κοινοβουλίου προέρχονταν από όλες τις περιοχές της Αυτοκρατορίας και εκπροσωπούσαν όλες τις εθνοτικές ομάδες και θρησκείες ενώ εκπροσωπούσαν και διάφορες κοινωνικές τάξεις. Η εύρυθμη λειτουργία του κοινοβουλίου δεν κατέστη εφικτή αφού, υπήρχαν διαπληκτισμοί μεταξύ των μελών του λόγω διαφορετικής θρησκείας, εθνότητας. Επίσης, η κατάσταση της οικονομίας ήταν πολύ άσχημη λόγω του μεγάλου εξωτερικού χρέους, οι εδαφικές απώλειες όλο και αυξάνονταν με αποτέλεσμα να εισρέουν συνεχώς μουσουλμάνοι πρόσφυγες στην Κωνσταντινούπολη στους πρόποδες της οποίας καρτερούσε ο ρωσικός στρατός, οδήγησαν το Σουλτάνο στην αναστολή της ισχύος του συντάγματος και το Οθωμανικό κράτος σε μια περίοδο τριάντα ετών απολυταρχικής διακυβέρνησης από τον Αμπντούλ Χαμίτ Β΄(Μητράρας,2010,σ. 31-32). Λογοκρισία του τύπου, απαγόρευση συγκεντρώσεων, συνεχής αστυνόμευση κ ύπαρξη κατασκόπων σε όλη την επικράτεια προς πληροφόρηση του Σουλτάνου δίνουν την εικόνα του αστυνομοκρατούμενου κράτους που δημιούργησε ο απόλυτος μονάρχης. Εντούτοις, οι μεταρρυθμίσεις συνεχίστηκαν ακολουθώντας αυτή τη φορά ένα πλαίσιο οθωμανο-ισλαμικό και όχι δυτικότροπο. Η Συνθήκη του Βερολίνου του 1878 έθεσε νέα όρια στην Αυτοκρατορία. Τώρα, το ποσοστό των μουσουλμάνων κατοίκων της αυξήθηκε όπως και τα ασιατικά εδάφη της, με τον αριθμό των μη μουσουλμάνων υπηκόων να μειώνεται μαζί με τα ευρωπαϊκά εδάφη της. Με αυτή τη συγκυρία, άρχισε να αυτοαναγορεύεται χαλίφης(θρησκευτικός και πολιτικός ηγέτης των μουσουλμάνων) για να προσεταιριστεί χώρες της κεντρικής Ασίας, την Ινδία, το Αφγανιστάν, με σκοπό να ενώσει όλους τους επί γης μουσουλμάνους υπό τη σκέπη και την προστασία του. Με οδηγό, λοιπόν, το Ισλάμ, ο Σουλτάνος επεδίωξε την ένωση όλων των μουσουλμάνων για να μπορέσει να αντιταχθεί στις Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης(Μητράρας,2010,σ. 32-33). Στην ιδέα του «Πανισλαμισμού» του Αμπντούλ Χαμίτ Β΄, το Ισλάμ ίσως έπαιξε το ρόλο ενός φορέα εκσυγχρονισμού στην προσπάθεια του Σουλτάνου να συνδυάσει τον εκδυτικισμό της προηγούμενης περιόδου με τις βασικές αρχές του Ισλάμ δίνοντας μάλιστα έμφαση στη μουσουλμανική αλληλεγγύη προτάσσοντας τον ισλαμικό-παραδοσιακό χαρακτήρα της εξουσίας του- μιας εξουσίας που αντιστέκεται στις διασπαστικές δυνάμεις του κοινοβουλευτισμού και κατ' επέκταση του φιλελευθερισμού της δύσης. Επίσης, η ιδέα αυτή προσπαθεί να ταυτίσει την οθωμανικότητα με την ισλαμικότητα σε μια περίοδο που οι μουσουλμάνοι αισθάνονταν να απειλούνται από τον ευρωπαϊκό ιμπεριαλισμό και την προνομιούχα θέση των χριστιανών(Zurcher,2004,σ. 131,134).

Παράλληλα, μέσα σε αυτό το απολυταρχικό και-ας επιτραπεί η έκφραση- αντιδυτικιστικό σύστημα οι μεταρρυθμίσεις συνεχίζονταν με εντυπωσιακό ρυθμό, κυρίως στο χώρο της εκπαίδευσης. Σχολές όπως η Στρατιωτική Ακαδημία, κοιτίδα των ανωτέρων και ανωτάτων στελεχών του τουρκικού στρατού και η Ακαδημία Δημόσιας Διοίκησης απ' όπου γινόταν η στελέχωση της κρατικής γραφειοκρατίας, καθώς και η Ιατρική σχολή αποτελούσαν εστίες ανάπτυξης και διακίνησης φιλελεύθερων, συνταγματικών, επαναστατικών(για το καθεστώς), πατριωτικών,

εθνικιστικών, φιλοδυτικών με λίγα λόγια ιδεών. Αυτά, λοιπόν, τα κέντρα εκκοσμικευμένου χαρακτήρα απέτυχε να τα ελέγξει ο Σουλτάνος και να εμπνεύσει συμπάθεια προς το πρόσωπο και τις ιδέες του. Ο εκμοντερνισμός του εκπαιδευτικού συστήματος αποτέλεσε και την "αχίλλειο πτέρνα" του Σουλτάνου, μιας και οι νέες γενιές των κρατικών λειτουργών και στρατιωτικών ξεκίνησαν να αντιπολιτεύονται την εξουσία του. Μπορεί οι άνθρωποι του Σουλτάνου να υπήρχαν παντού και ο κυβερνητικός έλεγχος να ήταν αυστηρός, στις σχολές αυτές όμως υπήρχε μια διάδραση μεταξύ των «Δυτικιστών», όπως ονομάστηκε αυτή η γενιά. Μέλη της γενιάς αυτής ήταν δύο πρόσωπα, τα οποία θα άφηναν ανεξίτηλο το σημάδι τους στην τουρκική ιστορία με τις ιδέες και τη δράση τους: ο Μουσταφά Κεμάλ και ο Ζιγιά Γκιόκάλπ, (Μητράρας, 2010, σ. 34) για τους οποίους θα μιλήσουμε εκτενώς πιο κάτω. Για τους «Δυτικιστές», «η παραδοσιακή ισλαμική θρησκεία που έφτασε ως τις μέρες μας δεν μπορεί να συμβαδίσει με τον σύγχρονο πολιτισμό. Θα πρέπει να εκσυγχρονιστεί και να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις της νέας εποχής. Οι παραδοσιακοί ισλαμικοί κανόνες θα πρέπει να αντικατασταθούν ή να προσαρμοστούν στη νέα εποχή. Μουσουλμάνος δεν είναι μόνο εκείνος που κάνει την προσευχή του γονυκλισίας. Ο μουσουλμάνος που πιστεύει στη σύγχρονη επιστήμη είναι χίλιες φορές πιο πιστός από έναν αμόρφωτο μουσουλμάνο», όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Α. Μητράρας στην διατριβή του "Η ιδέα του τουρκικού εθνικισμού στο έργο του Ζιγιά Γκιόκάλπ και η επίδρασή του στον Κεμαλισμό" (Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2010, σ. 34). Πρέπει λοιπόν να υπάρξει ένας εκσυγχρονισμός της παραδοσιακής ισλαμικής κουλτούρας μέσα από την εκπαίδευση που θα έχει προσαρμοστεί στα δυτικά πρότυπα. Η νέα εποχή επιτάσσει την εκκοσμίκευση του κράτους, την είσοδό του στην εποχή του κοινοβουλευτισμού και, αφού κατοχυρωθεί ένα δημοκρατικό (δυτικότροπο) πολίτευμα, θα επέλθει ο εκτουρκισμός της κοινωνίας με συνεκτικό ιστό τη θρησκεία.

Τα πρώτα ψήγματα αντιπολίτευσης παρατηρούνται στη Στρατιωτική Σχολή Ιατρικής το 1889, όπου ιδρύεται η Επιτροπή για την Οθωμανική Ενότητα με σκοπό την αποκατάσταση της πολιτειακής κανονικότητας με την επαναφορά του συντάγματος και την επαναλειτουργία του κοινοβουλίου. Η αργή ανάπτυξη της Επιτροπής και η εξορία με την οποία τιμωρήθηκαν πολλά από τα μέλη της δε στάθηκαν εμπόδιο στην άσκηση κριτικής πίεσης εναντίον του δεσποτικού μονάρχη. Κάποια στιγμή η Επιτροπή αυτή μετονομάστηκε σε Επιτροπή Ένωση και Πρόοδος (ΕΕΠ), ίσως την περίοδο της αρμενικής κρίσης όταν και η δημοφιλία του σουλτάνου έλαβε την κατιούσα. Τότε, τα μέλη της ΕΕΠ πολλαπλασιάστηκαν και το 1896 έλαβε χώρα ένα αποτυχημένο πραξικόπημα με σχέδιο την εκθρόνιση του σουλτάνου. Πολλοί πραξικοπηματίες συνελήφθησαν και εξορίστηκαν. Όσοι κατέφυγαν σε μεγάλες ευρωπαϊκές πόλεις και κυρίως στο Παρίσι έλαβαν την ονομασία «Νεότουρκοί» (*Jeunes Turks*) και συνέχισαν τον αγώνα τους προς μια νέα συνταγματική περίοδο από την Ευρώπη εφόσον το πλήγμα που είχαν δεχτεί μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα δεν τους επέτρεπε έναν 'εκ των έσω' αγώνα.

1.5. Η επανάσταση των Νεότουρκων και το Σύνταγμα του 1908

Με την αρμενική κρίση να έχει καταλαγιάσει κ τον πόλεμο με την Ελλάδα να έχει λήξει νικηφόρα, ο Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ θέλησε να διαπραγματευτεί με τους αντιπολιτευόμενους Νεότουρκους. Όλοι οι γνωστοί Νεότουρκοι συνελήφθησαν και εξορίστηκαν εσωτερικά ενώ πολλοί πείστηκαν να αναλάβουν καίριες και καλά αμοιβόμενες θέσεις στον κρατικό μηχανισμό με σκοπό να ‘βοηθήσουν στις μεταρρυθμίσεις’ που ετοίμαζε ο Σουλτάνος(Zurcher,2004,σ. 141). Με το πρόσχημα των μεταρρυθμίσεων, ο μονάρχης κατάφερε να πλήξει σοβαρά το κύρος και την αξιοπιστία των μελών του κινήματος.

Η απολυταρχική τακτική που ακολουθούσε ο Σουλτάνος στη διακυβέρνηση της χώρας προλείανε το έδαφος για μια νέα δύναμη να συλώσει τα πόδια της και να κινηθεί εναντίον του. Ήταν η στρατιωτική ελίτ που γεννήθηκε μέσα από την εκσυγχρονισμένη Στρατιωτική Ακαδημία, έχοντας γνώση των σύγχρονων κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων στην Ευρώπη, μέλη της οποίας είχαν ενταχθεί και στην ΕΕΠ. Αξιωματικοί του στρατού όπως ο ταγματάρχης Ενβέρ Πασά, με την αρωγή του ηγέτη της οργάνωσης Επιτροπή για την Οθωμανική Ελευθερία, Μεχμέτ Ταλάτ Πασά και ύστερα από διαπραγματεύσεις με τους εξόριστους στο Παρίσι Νεότουρκους, ενώθηκαν σε μία ενιαία οργάνωση υπό την παραδοσιακή ονομασία Επιτροπή Ένωση και Πρόοδος(Μητράρας,2010,σ. 37). Σε μια συντονισμένη κίνηση στις 17 Ιουλίου 1908, αξιωματικοί- μέλη της ΕΕΠ, στασίασαν και απαίτησαν από το Σουλτάνο την επαναφορά του Συντάγματος του 1876. Ο Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ προσπάθησε να καταπνίξει τη στάση αυτή. Εν τέλει, υποχώρησε στην απαίτηση των εξεγερμένων και επανέφερε σε ισχύ το Σύνταγμα του 1876 την 23 Ιουλίου 1908, ύστερα από 31 χρόνια. Έτσι ξεκινά η δεύτερη συνταγματική περίοδος της τουρκικής ιστορίας.

Σε αυτό το σημείο της τουρκικής ιστορίας, ο Στρατός περιβάλλεται το μανδύα του εγγυητή του συνταγματικού καθεστώτος μιας και είναι ο μόνος σοβαρός αντίπαλος του Σουλτάνου. Είναι ο ρόλος που ο Στρατός θα διατηρήσει σε όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα(Φουντεδάκη,2010,σ. 51).

Με την εκθρόνιση του σουλτάνου Αμπντούλ Χαμίτ Β΄, η εξουσία περιέρχεται στα χέρια της ΕΕΠ και των ηγετών της: Μεχμέτ Ταλάτ Πασά, Ενβέρ Πασά και Τζεμάλ. Η περίοδος των Νεότουρκων στην τουρκική ιστορία όμως, ξεκινά με ένα παράδοξο. Λόγω έλλειψης εμπειρίας σε υψηλές διοικητικές θέσεις, οι ηγέτες τους συμφώνησαν να συγκυβερνήσουν με το Σουλτάνο. Οι φιλελεύθεροι, φιλοευρωπαίοι και υπέρμαχοι του συνταγματικού πολιτεύματος σχημάτισαν συγκυβέρνηση με τον μέχρι πρότινος απολυταρχικό σουλτάνο, ο οποίος ήταν αντίθετος σε κάθε φιλελεύθερο και συνταγματικό ιδεώδες.

Η δεύτερη συνταγματική περίοδος ξεκινά με τις εκλογές που διενεργήθηκαν μετά το πραξικόπημα, τις οποίες κέρδισε η ΕΕΠ των Νεότουρκων(συγκροτημένη σε πολιτικό κόμμα με το όνομα «Ένωση για την Ενότητα και την Πρόοδο»)- με μοναδικό αντίπαλο συνδυασμό το Κόμμα των Οθωμανών Φιλελευθέρων με κρατούσα ιδεολογία τον οθωμανισμό και την αποκέντρωση. Η νέα Βουλή προχώρησε

σε αναθεώρηση του Συντάγματος του 1876 με πυξίδα τον φιλελευθερισμό και τον κοινοβουλευτικό χαρακτήρα του πολιτεύματος. Αναμφισβήτητα η ΕΕΠ αποτελούσε την πιο σημαντική πολιτική δύναμη στην Τουρκία εκείνης της περιόδου. Δεχόταν ωστόσο αντιπολίτευση, όχι μόνο από τους Φιλελεύθερους Οθωμανούς εντός του κοινοβουλίου αλλά, κυρίως, και από θρησκευτικούς κύκλους άκρως συντηρητικούς οι οποίοι αντιδρούσαν στην πολιτική εκκοσμίκευση που ακολουθούσαν οι Νεότουρκοι. Οι συντηρητικοί αυτοί κύκλοι, οργανώθηκαν στην «Ένωση Μωαμεθανών» και, προκαλώντας ταραχές και ένοπλες συγκρούσεις τον Απρίλιο του 1909, ζητώντας την επαναφορά της *Σαρία*. Πολλοί Ένωτικοί εκδιώχθηκαν και πέρασαν στην παρανομία. Σε λιγότερο από ένα χρόνο, εκδηλώθηκε εξέγερση ενάντια στο νέο-συνταγματικό- καθεστώς. Πρωτεργάτες της εξέγερσης αυτής ήταν άτομα τα οποία απώλεσαν τα αξιώματα και τις θέσεις που απολάμβαναν κατά τη διάρκεια του παλαιού καθεστώτος: πρώην κρατικοί υπάλληλοι των υπηρεσιών του Σουλτάνου, θρησκευτικοί λειτουργοί και στρατιωτικοί που ανέβηκαν βαθμίδα χαριστικά από το μονάρχη. Στα τέλη του ίδιου μήνα, ο Σουλτάνος κηρύχθηκε έκπτωτος και την εξουσία ανέλαβε ο μικρότερος αδελφός του Μεχμέτ ο Ε΄. Η εκσυγχρονιστική πολιτική και η στροφή στη νεωτερικότητα(κοινοβουλευτισμός) που υποστήριζαν οι Νεότουρκοι αποδείχτηκαν εύθραυστες αφού έως το 1912 υπήρχε καθεστώς στρατιωτικού νόμου και συνταγματικές αλλαγές που έγιναν, περιορίζαν τις ατομικές ελευθερίες ενισχύοντας την κεντρική εξουσία(Zurcher,2004,σ. 154-155). Μεταξύ 1909-1913 η νομοπαραγωγική διαδικασία αποσκοπούσε στον περιορισμό της εξουσίας του σουλτάνου, στον έλεγχο των μαζών και την αναδιάρθρωση του στρατεύματος και του γραφειοκρατικού μηχανισμού από άτομα φίλα προσκείμενα στο παλαιό καθεστώς.

Ο ρόλος του Στρατού στην πολιτική δεν είχε διαλευκανθεί πλήρως, όπως επίσης και οι σχέσεις της ΕΕΠ, τα περισσότερα μέλη της οποίας προέρχονταν από το στράτευμα, με το κοινοβούλιο. Αυτή η συγκυρία προβάλλει ως η ιδανική για να εμφανιστεί ο Στρατός ως ο εγγυητής της τουρκικής κοινωνίας και, ως φορέας απελευθερωτικών ιδεών, κατέλαβε την εξουσία- όπως παρατηρεί και ο Λ. Τρότσκι(Μητράρας,2010,σ.43-44). Από την ίδρυσή του, το Οθωμανικό Κράτος υποστήριξε την ύπαρξη ισχυρού στρατεύματος. Και πώς να πράξει διαφορετικά αφού, σε μια επικράτεια πολλών εκατοντάδων τετραγωνικών χιλιομέτρων ζούσαν πολίτες διαφόρων και διαφορετικών εθνοτήτων, θρησκειών και δογμάτων με τις όποιες ομοιότητες και τις τεράστιες διαφορές.

Την ίδια περίοδο κάνουν την εμφάνισή τους και άλλα πολιτικά κόμματα τα οποία προστίθενται στην αντιπολίτευση απέναντι από την ΕΕΠ. Στις εκλογές του 1912, πάλι το κόμμα της Ενότητας και της Προόδου κατάφερε να αναδείξει τους περισσότερους βουλευτές, όπως και τον Απρίλιο του 1914, όταν μόνο το κόμμα αυτό ανέδειξε αντιπροσώπους στο εθνικό κοινοβούλιο. Οι δύο αυτές εκλογικές διαδικασίες συνέβησαν σε ένα κλίμα τρομοκρατίας και εσωτερικών αναταραχών (Φουντεδάκη,2002,σ. 52).

Παράλληλα, στα δυτικά του Οθωμανικού Κράτους, στα Βαλκάνια συγκεκριμένα ξεσπά ένα ντόμινο κινημάτων αυτοδιάθεσης και απόσχισης. Ο Βαλκανικός πόλεμος που ξέσπασε, βρήκε την Ελλάδα και τη Βουλγαρία να συνάπτουν συμμαχία εναντίον των Τούρκων, όπως άλλωστε έπραξαν και η Σερβία με τη Βουλγαρία. Αυτές οι συμμαχίες συνήφθησαν εν μέσω του τουρκοϊταλικού πολέμου. Στο εσωτερικό της Τουρκίας, εκδηλώθηκε πραξικόπημα τον Ιανουάριο του 1913 και η εξουσία περιήλθε στα χέρια της «Τριανδρίας», των επικεφαλής δηλαδή της ΕΕΠ. Αυτοί ήταν οι Ταλάτ, Ενβέρ και Τζεμάλ. Η Τριανδρία, ασκώντας πολιτική χωρίς, πλέον, αντιπολίτευση, προχώρησε στην εκπόνηση ενός προγράμματος κοινωνικοπολιτικών μεταρρυθμίσεων. Ο Ενβέρ Πασάς, ως Υπουργός Πολέμου πια, κάλεσε Γερμανούς αξιωματικούς για να εκπαιδεύσουν και να αναδιορθώσουν εκ βάθρων το Στρατό, δίνοντάς τους παράλληλα και θέσεις υψηλά στην ιεραρχία. Στον κλάδο της δικαιοσύνης, το σχέδιο της περεταίρω εκκοσμίκευσης έλαβε χώρα δίνοντας περισσότερες αρμοδιότητες στα κοσμικά-πολιτικά δικαστήρια, αφαιρώντας τες παράλληλα από τα δικαστήρια της σαρία. Θρησκευτικοί αξιωματούχοι αποπέμφθηκαν από την κυβέρνηση(δείγματα λαϊκότητας). Τέλος, αναδιοργάνωση υπήρξε και στον τομέα της δημόσιας διοίκησης όπου προωθήθηκε η αποκέντρωση , με απώτερο σκοπό τον προσεταιρισμό των Αράβων(Zurcher,2004,σ. 166,179). Τέλος, ξεκίνησε δειλά η ένταξη των γυναικών στο κοινωνικό γίγνεσθαι με τη συμμετοχή τους στη δημόσια ζωή και τα θεάματα, ενώ ένα μικρό ποσοστό γυναικών άρχισε να εργάζεται στο βιομηχανικό τομέα(ό.π. σ. 180).

1.6: Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η ανεξαρτησία

Κατά την έναρξη του Μεγάλου Πολέμου, η Οθωμανική Αυτοκρατορία υπέγραψε μυστική συμφωνία τον Αύγουστο του 1914 με την οποία συντασσόταν με τις δυνάμεις της Γερμανίας και της Αυστρίας σε κλίμα αυξανόμενης διεθνούς έντασης. Η συμφωνία αυτή επήλθε λόγω της άρνησης της Γαλλίας στην προσφορά συμμαχίας από τον Τζεμάλ Πασά. Η Γαλλία- και η Αγγλία, οι Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής- έβλεπε θετικά το ενδεχόμενο πολεμικής συνεργασίας με τη Ρωσία, αφήνοντας τους Τούρκους με ελάχιστες επιλογές- την εξής μία: τη σύναψη συμφωνίας με τις δυνάμεις που έμελλε να χάσουν τον πόλεμο. Η Τουρκία, όμως, βγήκε όχι απλά ηττημένη αλλά και ταπεινωμένη. Οι δυνάμεις της Αντάντ, κυρίως η Αγγλία, έδωσαν εντολή στη συνασπισμένη με αυτές Ελλάδα να καταλάβει την περιοχή της Σμύρνης τον Μάιο του 1919. Η Ελλάδα, εκμεταλλευόμενη αυτή τη συγκυρία προέλασε ως τα βόρεια της Ανατολίας, φτάνοντας πολύ κοντά στην Άγκυρα. Εκεί όμως, στην Ανατολία είχε φυγαδευτεί ένας μεγάλος αριθμός Ενωτικών αξιωματικών οι οποίοι άρχισαν να αναπτύσσουν ένα κίνημα αντίστασης. Το κίνημα αυτό χρειαζόταν έναν αρχηγό, κάποιον με κύρος και άμεμπτο παρελθόν. Και τον βρήκε στο πρόσωπο του Μουσταφά Κεμάλ, του επονομαζόμενου «Ατατούρκ». Μια εκλεγμένη επιτροπή αντιπροσώπων, όρισε τον Κεμάλ ως πρόεδρό της κατά τη διάρκεια του συνεδρίου της Σεβάστειας, το Σεπτέμβρη του 1919(Zurcher,2004,σ. 195-202).

Ο Μουσταφά Κεμάλ ήταν αξιωματικός του τουρκικού στρατού εκείνη την εποχή. Ήταν ένα από τα ιδρυτικά μέλη της Επιτροπής για την Ενότητα και την Πρόοδο και είχε λάβει μέρος στην επανάσταση των Νεότουρκων του 1908. Έχοντας λάβει τις αποστάσεις του από τη διακυβέρνηση του κράτους από την Τριανδρία, είχε αποκτήσει τη φήμη του καλού διοικητή κατά την εκστρατεία στα Δαρδανέλλια ενώ ήταν επικεφαλής ολόκληρου του στρατεύματος στο μέτωπο της Συρίας. Στο τέλος του πολέμου έφτασε να κατέχει το αξίωμα του ταξιάρχου. Στον αγώνα για την ανεξαρτησία, συνένωσε όλες τις τοπικές αντιστασιακές οργανώσεις σε μία ενιαία, Εθνική Αντίσταση η οποία κατάφερε και έφερε σε πέρας με θετικό πρόσημο τον πόλεμο για την ανεξαρτησία ενάντια στις δυνάμεις της Αντάντ, των Αρμενίων και των Ελλήνων. Μετά το τέλος των στρατιωτικών επιχειρήσεων, υπεγράφη στη Λωζάννη η Συνθήκη Ειρήνης (24 Ιουλίου 1923), μια Συνθήκη η οποία πέραν του τέλους που έθετε στις εχθροπραξίες μεταξύ των δυνάμεων της Αντάντ, της Τουρκίας και της Ελλάδας, έθετε και τα όρια της τουρκικής επικράτειας. Με καθορισμένη, πλέον, την τουρκική επικράτεια ο Κεμάλ μπορούσε να προχωρήσει στις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις κατά τα δυτικά- ευρωπαϊκά πρότυπα αποτάσσοντας παράλληλα τις αγκυλώσεις και τα κατάλοιπα του οθωμανικού- σουλτανικού παρελθόντος. Είναι το πρόσωπο που κατ' ουσίαν κατήργησε το Σουλτανάτο (και το Χαλιφάτο) και ίδρυσε την Α΄ Τουρκική Δημοκρατία, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

1.7: Ανακεφαλαίωση

Οι μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα τον 19^ο αιώνα, ειδικά την περίοδο του «*Τανζιμάτ*», θα μπορούσαν να αποτελέσουν μια καλή βάση για να προωθηθεί περισσότερο η 'συμφωνία' της Αυτοκρατορίας με τα δυτικά πρότυπα. Ο δεσποτισμός όμως του Αμπντούλ Χαμίτ στάθηκε εμπόδιο για τη συνέχιση αυτού του εγχειρήματος. Η στρατιωτική και γραφειοκρατική ελίτ, με τους αγώνες που έδωσε κατά την περίοδο παρακμής της Αυτοκρατορίας, κατάφερε να δημιουργήσει ένα κίνημα συνταγματικότητας σε έναν τόπο που για πάνω από 600 χρόνια διοικούνταν ηγεμονικά υπό την εξουσία ενός Σουλτάνου που τελούσε ταυτόχρονα και Χαλίφης. Η σωτηρία όμως του Κράτους που δημιουργήθηκε μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, επαφίετο στην αποφασιστικότητα της ηγετικής ελίτ με τις φιλελεύθερες ιδέες να προχωρήσουν σε βαθιές τομές και να φέρουν την Τουρκία στην εποχή της νεωτερικότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η Γένεση της Τουρκικής Δημοκρατίας

2.1: Εισαγωγή

Το τέλος του αγώνα της ανεξαρτησίας επήλθε με την πρόσκληση των συμμαχικών δυνάμεων στην υπογραφή συμφωνίας ειρήνης. Η πρόσκληση αυτή απευθυνόταν και στην κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης υπό την ηγεσία του Σουλτάνου αλλά και στην Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας της οποίας πρόεδρος ήταν ο Κεμάλ. Ο Κεμάλ διέβλεψε τον κίνδυνο επικράτησης του Σουλτάνου κ της επαναφοράς στη μοναρχία και οδήγησε την Εθνοσυνέλευση της Άγκυρας στην ψήφιση δύο άρθρων που διακήρυσσαν την μη αναγνώριση της Σουλτανικής Αρχής από το Μάρτιο του 1920(όταν και είχε διαλυθεί η Βουλή της Κωνσταντινούπολης) μεν, την αναγνώριση όμως της ύπαρξης του χαλιφάτου υπό το τουρκικό κράτος(Φουντεδάκη,2002,σ.55-58). Ο τελευταίος σουλτάνος Μεχμέτ Βαχιντεντίν φυγαδεύτηκε στη Μάλτα το Νοέμβριο του 1922, λίγες μέρες πριν ξεκινήσουν οι διαπραγματεύσεις για τη συνθήκη ειρήνης στη Λωζάννη. Η Συνθήκη υπεγράφη στις 23 Ιουλίου 1923 και άνοιξε με τον τρόπο αυτό ο δρόμος για τη δημιουργία του Τουρκικού Κράτους.

Λίγο πριν την υπογραφή της Συνθήκης, είχαν γίνει εκλογές στην Τουρκία, με το Λαϊκό Κόμμα του Κεμάλ να εκλέγει και τους 286 αντιπροσώπους. Η Εθνοσυνέλευση που αναδείχτηκε προχώρησε στην κύρωση της Συνθήκης Ειρήνης και με συνταγματική τροποποίηση και τη μεταφορά της πρωτεύουσας του Κράτους από την Κωνσταντινούπολη στην Άγκυρα. Η 29^η Οκτωβρίου 1923 θεωρείται η ημερομηνία εγκαθίδρυσης της Τουρκικής Δημοκρατίας. Η ημέρα που ο Μουσταφά Κεμάλ «Ατατούρκ» ανακηρύσσεται Πρόεδρος της και επιλέγει για Πρωθυπουργό της κυβέρνησης τον Ισμέτ Ινονού. Αμέσως, ξεκίνησαν οι διαδικασίες επεξεργασίας προσχεδίου Συντάγματος από δωδεκαμελή κοινοβουλευτική επιτροπή. Το πρώτο τουρκικό Σύνταγμα ψηφίστηκε την 20^η Απριλίου 1924 θέσπιζε πολίτευμα Προεδρευόμενης Δημοκρατίας Κυβερνώσας Βουλής(Φουντεδάκη,2002,σ. 63).

Αυτή η εξέλιξη εισάγει ουσιαστικά την Τουρκία στην εποχή του κοινοβουλευτισμού. Μελετώντας την πολιτική ιστορία της γείτονος χώρας, παρατηρούμε ότι έχουν εφαρμοστεί τρία μοντέλα διακυβέρνησης: το μονοκομματικό μοντέλο(διαφορετικά «κεμαλικό», που θα δούμε αμέσως παρακάτω), το πολυκομματικό μοντέλο(από το 1945 και έπειτα), και τα στρατιωτικά καθεστώτα(όπως θα δούμε σε επόμενο υποκεφάλαιο). Επίσης, θα μελετηθεί και ο ρόλος του Ισλάμ στη διάρκεια της Τουρκικής Δημοκρατίας όπως και ο ρόλος του Στρατού.

2.2: Η εγκαθίδρυση του Κεμαλικού –μονοκομματικού κράτους: αρχές και ιδεολογία

Ο Μουσταφά Κεμάλ είχε αρχίσει να εδραιώνει τη θέση του πριν καν τελειώσει ο πόλεμος της ανεξαρτησίας με τις επιτυχίες του στα πεδία των μαχών δημιουργώντας ένα μύθο γύρω από το όνομά του. Χρησιμοποιώντας τη δομή οργάνωσης της Επιτροπής Ενότητας και Προόδου, ίδρυσε ένα νέο κόμμα, το Λαϊκό Κόμμα. Με τη διενέργεια ελεγχόμενων εκλογών και με τη δυναμική που είχε δημιουργήσει, ανέλαβε την Προεδρία της Τουρκικής Δημοκρατίας, καθιστώντας εαυτόν απόλυτο ηγέτη. Μόνο που ο Κεμάλ δεν ήταν θεωρητικός, αλλά άνθρωπος της δράσης, αυτός που θα εφάρμοζε στην πράξη τις μεταρρυθμίσεις. Αυτό σημαίνει ότι θα έπρεπε να έχει συνοδοιπόρο κάποιον με τον οποίο θα μοιραζόταν τις ίδιες ιδέες και τις ίδιες βλέψεις για την ιδεολογική ρότα του κόμματος αρχικά και κατ' επέκταση του Κράτους. Οι εν λόγω κοινωνικοπολιτικές αλλαγές είχαν παρουσιαστεί ως προτάσεις σε βιβλία, άρθρα και δοκίμια των Αμπντουλλάχ Τζεβντέτ, Τζελάλ Νουρί, κυρίως όμως στο έργο του Ζιγιά Γκιοκάλπ. Η θεωρητική κατάρτιση του Γκιοκάλπ σε συνδυασμό με την εφαρμοσμένη πολιτική του Κεμάλ θα οικοδομούσαν το Τουρκικό Κράτος σε σταθερά θεμέλια(Μητράρας,2010,σ. 96). Ο Γκιοκάλπ, μέλος του σκληρού πυρήνα της ΕΕΠ, μαζί με άλλους επιφανείς θετικιστές διανοούμενους, ήταν ιδρυτής των «Τουρκικών Εστιών», κοινωνικών και πολιτιστικών οργανώσεων που λειτουργούσαν ως κέντρα παραγωγής ιδεολογίας- όπως αυτή του Παντουρκισμού, λίγο μετά την επανάσταση των Νεότουρκων και υπό την αιγίδα της ΕΕΠ. Κοινό χαρακτηριστικό των δρώντων στις Τουρκικές Εστίες ήταν ο θετικιστικός τρόπος σκέψης και η απόρριψη της θρησκείας και της θρησκευτικής διοίκησης. Σκοπός τους ήταν η εξέλιξη της παιδείας, της επιστήμης και η βελτίωση του κοινωνικοοικονομικού τρόπου ζωής των τούρκων πολιτών. Ήταν με λίγα λόγια δυτικιστές με ανεπτυγμένη τη τουρκική εθνική συνείδηση. Οι Τουρκικές Εστίες έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη θεμελίωση του κεμαλισμού και συνδέθηκαν αργότερα με το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (μετεξέλιξη του Λαϊκού Κόμματος του Κεμάλ το οποίο άλλαξε όνομα το Νοέμβριο του 1924 σε ΡΛΚ). Οι Εστίες, ως κέντρα παραγωγής ιδεολογίας, αποτέλεσαν τον αγγελιαφόρο των πολιτικοκοινωνικών εξελίξεων από τα κέντρα εξουσίας της κυβερνώσας ελίτ προς τα λαϊκά στρώματα με σκοπό τη διάδοση του τουρκικού εθνικισμού.

Ο Κεμάλ προσκάλεσε τον θεωρητικό του τουρκικού εθνικισμού Γκιοκάλπ στην Άγκυρα για να προσφέρει τις υπηρεσίες του με στόχο να οργανώσει μια κοινωνία η οποία ευρισκόταν σε αποσύνθεση και ο δεύτερος δεν έχασε την ευκαιρία να συμβάλλει τα μέγιστα στη συγκρότηση του νέου κράτους. Η συνεργασία τους ξεκίνησε με τον Γκιοκάλπ να συντάσσει το πρόγραμμα του άρτι ιδρυθέντος Λαϊκού Κόμματος με τίτλο «Ορθός Δρόμος»(Μητράρας,2010,σ.115). Σε άρθρο του το 1925, αναφέρει τέσσερις αρχές- ιδέες τις οποίες ονομάζει μεγάλες αρχές του Έθνους και είναι οι εξής: i. Ο εθνικισμός, ii. Ο λαϊκισμός, iii. Ο ρεπουμπλικανισμός, vi. Ο επαναστατισμός (ριζοσπαστισμός). Αυτές οι αρχές μαζί με την αρχή v. Του

κρατισμού και αυτήν vi. Της εκκοσμίκευσης καθιερώθηκαν ως η θεωρητική βάση του ΡΑΚ και αργότερα αποτέλεσαν τα «Έξι Βέλη» του Κεμαλισμού.

Τα Έξι Βέλη (Alti Ok) που αποτελούν έως και σήμερα στην τουρκική πολιτική σκηνή τα σύμβολα του Κεμαλισμού θα δούμε ευθύς παρακάτω:

- i. Εθνικισμός. Ο εθνικισμός του κεμαλικού κράτους δηλώνει την ύπαρξη ενός έθνους, του Τουρκικού και την ενότητα αυτού με το ίδιο το κράτος. Κράτος, έδαφος και έθνος είναι το ένα και το αυτό. Η εθνική του κυριαρχία είναι αδιαπραγμάτευτη εντός και εκτός συνόρων και δεν παραχωρείται. Ο εθνικισμός συμβαδίζει με τον τουρκικό πολιτισμικό χαρακτήρα, το χαρακτήρα ενός λαού ίσου και αλληλέγγυου.
- ii. Λαϊκισμός. Ο ορισμός εδώ έχει να κάνει με την έννοια της λαϊκής κυριαρχίας. Η εξουσία πηγάζει από το λαό, το έθνος και ασκείται χωρίς μεσάζοντες. Η κυβερνήσεις που αναδεικνύονται είναι εκφραστές της θέλησης του λαού, ενός λαού που δεν ανήκει σε τάξεις αλλά σε διαφορετικά επαγγέλματα.
- iii. Ρεπουμπλικανισμός. Με μία λέξη, περιγράφεται το δημοκρατικό πολίτευμα, η κοινοβουλευτική αντιπροσώπευση και θέτει τα όρια με το προηγούμενο μοναρχικό καθεστώς.
- iv. Επαναστατισμός-ριζοσπαστισμός: Η αρχή αυτή αναφέρεται στη συνέχιση των μεταρρυθμίσεων με ορίζοντα τον εκσυγχρονισμό σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα του Τουρκικού κράτους
- v. Κρατισμός: Το Τουρκικό Κράτος βασίζεται στον κρατικό παρεμβατισμό στην οικονομία αλλά κ στο συγκεντρωτικό χαρακτήρα άσκησης της εξουσίας. Το κεμαλικό κράτος βασίζεται στο μονοκομματικό σύστημα διακυβέρνησης και στη συγκεντρωτική εξουσία του ενός ηγέτη και του κόμματός του.
- vi. Εκκοσμίκευση : Η αρχή της εκκοσμίκευσης έχει να κάνει με την ελαχιστοποίηση της επιρροής του Ισλάμ στην πολιτική ζωή του Κράτους. Το κράτος γίνεται κοσμικό, με νομικούς κανόνες στα πρότυπα των δυτικών δημοκρατιών, αφήνοντας στη σφαίρα επιρροής της *σαρία* μονάχα το οικογενειακό δίκαιο. Με την αρχή της κοσμικότητας του κράτους, ναι μεν διαχωρίζεται το κράτος από τη θρησκεία, αλλά επέρχεται και ο έλεγχός του στο μουσουλμανικό ιερατείο.

Η καλλιέργεια μιας ενιαίας εθνικής συνείδησης ήταν απαραίτητη για την οργάνωση και μακροήμερευση του νεοπαγούς Τουρκικού Κράτους, όπως και η ομογενοποίηση ενός πολυεθνικού πληθυσμού που προήλθε με την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ως εκείνη τη στιγμή, ο τουρκικός εθνικισμός αποτελούσε ιδέα μιας ολιγομελούς ομάδας αξιωματούχων και ανθρώπων της διανοήσης. Έτσι, οι κεμαλιστές στηρίχθηκαν στους πολέμους εναντίον χριστιανικών λαών(Ελλήνων και Ρώσων) και άλλων εθνοτικών ομάδων(Κούρδων και Αράβων) για να επαναπροσδιορίσουν την ταυτότητα των μουσουλμάνων ως Τούρκων. Αυτή η

νέα εθνική συνείδηση χρησιμοποιήθηκε, ως μια καλή βάση για να στηριχθεί το Κράτος, ως πηγή νομιμοποίησης και θεσμός άσκησης της εθνικής κυριαρχίας. Κατ' επέκταση όμως, και πηγή νομιμοποίησης της κρατικής βίας εναντίον μη μουσουλμάνων και μη οθωμανών με σκοπό την έλευση σε πέρας της ιδέας του τουρκισμού, σύμφωνα με τον οποίο όσοι δεν ήταν τούρκοι στο γένος, έπρεπε να γίνουν τούρκοι με τη βία(πρακτική του εκτουρκισμού).

Ο κυρίαρχος λαός απαρτιζόταν κυρίως από αγρότες. Μετά τη λήξη των πολέμων και την επιστροφή στην περίοδο ειρήνης παρατηρήθηκε ένα μεγάλο κύμα αστικοποίησης. Στα αστικά κέντρα, οι κάτοικοι των πόλεων ασχολήθηκαν κατά κύριο λόγο με το εμπόριο και τη βιομηχανία. Η δημιουργία μιας μεσαίας(αστικής) τάξης και η υιοθέτηση ενός νέου τρόπου ζωής οδήγησε τα μέλη αυτής στην υποστήριξη των μεταρρυθμίσεων της Κυβέρνησης θεωρώντας ότι οι δραστηριότητές της θα τύγγαναν της υποστήριξης και της ενίσχυσης από το κράτος. Η λαϊκή κυριαρχία εκφραζόταν μέσα από τις εκλογικές αναμετρήσεις και στην ανάδειξη των αντιπροσώπων του λαού στη Εθνοσυνέλευση. Οι εκλογικές διαδικασίες ως το 1946 είχαν μόνο ένα κόμμα που διεκδικούσε την εξουσία και, άρα, εξέλεγε τους υποψηφίους που επέλεγε το ΡΛΚ. Στις 5 Δεκεμβρίου 1934 με αναθεώρηση σχετικής διάταξης του Συντάγματος και του εκλογικού νόμου, παραχωρούνται εκλογικά δικαιώματα στις γυναίκες με αποτέλεσμα η αναδειχθείσα Εθνοσυνέλευση του 1935 να έχει στους κόλπους της δεκαεπτά γυναίκες(Φουντεδάκη2002,σ.69-70).

Η δημοκρατικότητα(ρεπουμπλικανισμός) του νέου πολιτεύματος αναφέρεται ρητά στο Σύνταγμα του 1924. Το πολίτευμα είναι η Προεδρευόμενη κοινοβουλευτική Δημοκρατία, η εξουσία ανήκει στο έθνος ενώ, η Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση αντιπροσωπεύοντας το έθνος ασκεί την κυριαρχία εις το όνομα αυτού. Ο συντακτικός νομοθέτης κάνει λόγο στο Σύνταγμα του '24 για διάκριση της δικαστικής εξουσίας(που ασκείται από ανεξάρτητα δικαστήρια) από την νομοθετική(άμεση εξουσία του κοινοβουλίου) και την εκτελεστική(έμμεση εξουσία του κοινοβουλίου που ασκείται μέσω του Προέδρου της Τουρκικής Δημοκρατίας και του υπουργικού συμβουλίου). Δεν μπορεί να γίνει λόγος για διάκριση εξουσιών μιας και τα δικαστήρια έπρεπε να εφαρμόζουν τους νόμους- νόμους που ψήφισε η Εθνοσυνέλευση. Παρά ταύτα, ήταν μια νομοθετική μεταρρύθμιση που έφερνε το πολίτευμα πιο κοντά σε αυτά των κρατών της δύσης, έστω και αν δεν υπήρχε πρόβλεψη στο Σύνταγμα για τη δημιουργία ενός τύπου Συνταγματικού Δικαστηρίου.

Ο κρατισμός του κεμαλικού κράτους συνίσταται στον συγκεντρωτισμό αρμοδιοτήτων της Εθνοσυνέλευσης η οποία αποτελείται από μέλη του ΡΛΚ και μόνο και ελέγχεται από τον Πρόεδρο, τον Κεμάλ. Κατ' επέκταση, στο πρόσωπο του Μουσταφά Κεμάλ συγκεντρώνεται όλη η εξουσία αφ' ενός λόγω των αυταρχικών τάσεών του, αφ' ετέρου εξ' αιτίας της έλλειψης αντιπολίτευσης- μιας αντιπολίτευσης την οποία, όντας εν ζωή, ποτέ δεν επέτρεψε να λειτουργήσει οργανωμένα. Τέλος, το κράτος έχοντας την υποχρέωση να παρεμβαίνει στην οικονομία με σκοπό την ανάπτυξή της, είχε υπό την αιγίδα του και την επιχειρηματική πρωτοβουλία.

Ο επαναστατισμός- ριζοσπαστισμός του κράτους εξακολούθησε να υφίσταται με τη μορφή του εκσυγχρονισμού της Τουρκικής πολιτείας και δημόσιας διοίκησης. Πέραν του εκσυγχρονισμού σε πολιτειακό και διοικητικό επίπεδο, οι φιλελεύθερες

ιδέες επηρέασαν και τις σχέσεις του Κράτους με τη θρησκεία του Ισλάμ, όπως θα δούμε στο επόμενο υποκεφάλαιο. Η προσπάθεια ομογενοποίησης ενός πολυπολιτισμικού και πολυεθνικού κράτους, έπληξε τη θρησκεία του Ισλάμ, αφήνοντας κατά μέρους τη θεωρία του 'πανισλαμισμού' του Γκιοκάλπ.

2.3: Λαϊκότητα και Ισλάμ

Ο όρος «λαϊκότητα» αποτελεί πιστή μετάφραση του γαλλικού όρου *laïcité*, ενώ στην ελληνική γλώσσα αποδίδεται με τον όρο «εκκοσμίκευση/ λαϊκότητα». Ο τουρκικός όρος είναι «*laiklik*» (Σ.Αναγνωστοπούλου, 2004, σ. 53). Οι Τούρκοι (πρώην Οθωμανοί) διανοούμενοι που ήρθαν σε επαφή με την ευρωπαϊκή και συγκεκριμένα τον γαλλική έννομη τάξη πήραν ως δάνειο τη λαϊκότητα του γαλλικού κράτους προσαρμόζοντάς την ως δυτικότροπη αξία στην οργάνωση του τουρκικού κράτους.

Ήδη από το Μάρτιο του 1924, η Εθνοσυνέλευση επικύρωσε τις προτάσεις του Κεμάλ για την κατάργηση του Χαλιφάτου και την καθαίρεση του Χαλίφη. Στα ριζοσπαστικά αυτά μέτρα που έλαβε η Εθνοσυνέλευση περιλαμβάνονται: η κατάργηση του Υπουργείου Ιερού Νόμου και των Ιερών Ιδρυμάτων και η αντικατάσταση αυτού από το «Τμήμα Θρησκευτικών Υποθέσεων», η κατάργηση των θρησκευτικών δικαστηρίων όπου ερμηνεύονταν το Κοράνι από θρησκευτικούς δικαστές και η συγχώνευση και ενοποίηση όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης υπό την επίβλεψη του Υπουργείου Παιδείας με παράλληλη κατάργηση των θρησκευτικών σχολείων. Ωστόσο, για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας και αποφυγής εντάσεων από φανατικούς ισλαμιστές, το Σύνταγμα του '24 αναγνώριζε το Ισλάμ ως επίσημη θρησκεία του τουρκικού κράτους. Εντούτοις, οι εντάσεις δεν κατέστη δυνατό να αποφευχθούν, αφού το Φεβρουάριο του 1925 ξέσπασε κουρδική επανάσταση με αιτήματα την ανεξαρτησία της περιοχής του Κουρδιστάν και την επαναφορά του Χαλιφάτου. Η επανάσταση δεν τελεσφόρησε. Με το 'κουρδικό' ως αφορμή, το κεμαλικό κράτος διενήργησε μια επίθεση εναντίον οποιασδήποτε θρησκευτικής επιρροής με την επιβολή στρατιωτικού νόμου στην περιοχή. Κατά την αναθεώρηση του 1928 καταργείται το άρθρο του Συντάγματος που όριζε το Ισλάμ ως την επίσημη θρησκεία ενώ, κατά την αναθεώρηση του 1937 ενσωματώνονται στο κείμενο του Συντάγματος τα «Εξι Βέλη» του κεμαλισμού, μέρος των οποίων ήταν και η εκκοσμίκευση/ λαϊκότητα. Με την αναθεώρηση του 1928 καταργείται το αραβικό αλφάβητο και υιοθετείται το λατινικό. Η υιοθέτηση του ελβετικού αστικού κώδικα το 1926 εκκοσμικεύει πλήρως το οικογενειακό δίκαιο, αφήνοντας τον ιερό κανόνα χωρίς πεδίο εφαρμογής στον κοσμική ζωή (Σ.Αναγνωστοπούλου, 2004, σ. 65).

Αυτές οι μεταρρυθμίσεις περί θρησκείας δεν είχαν σκοπό να απαγορεύσουν τη θρησκεία από τον ιδιωτικό βίο, αλλά τον περιορισμό του θρησκευτικού στοιχείου στη δημόσια ζωή και τον έλεγχο της από την κυβέρνηση με σκοπό να χρησιμοποιείται όπου θεωρείται απαραίτητη. Το Ισλάμ είχε, όπως έχουμε προαναφέρει, έναν ενοποιητικό ρόλο στην υπηρεσία του 'εθνικού συμφέροντος'. Από την κατοχύρωση του κοσμικού χαρακτήρα του Κράτους μέχρι σήμερα ο θρησκευτικός παράγοντας και η αναβίωσή του με τη μορφή του πολιτικού Ισλάμ υπήρξαν αφορμή για αρκετές

‘δημοκρατικές παρεκκλίσεις’, πέραν των στρατιωτικών καθεστώτων. Η αλληλεπίδραση του Ισλάμ με την πολιτική ζωή και η επιρροή του σε αυτή θα μας απασχολήσουν στην παρούσα μελέτη και πιο κάτω.

2.4: Η μετάβαση στη Δημοκρατία με όχημα τον πολυκομματισμό

Μπορεί το πολίτευμα του νέου Τουρκικού Κράτους να αναφέρεται στο κείμενο του Συντάγματος ως Προεδρευόμενη κοινοβουλευτική Δημοκρατία με αντιπροσώπους του λαού να απαρτίζουν την Μεγάλη Εθνοσυνέλευση, στην ουσία όμως, πρόκειται για την άσκηση εξουσίας από μια ηγετική ελίτ υπό την καθοδήγηση ενός χαρισματικού, αν και απόλυτου, ηγέτη. Το κεμαλικό κράτος βασίστηκε στη νομιμοποιημένη εξουσία του απόλυτου ηγέτη του, Κεμάλ για να μπορέσει να επιβιώσει σε μια εποχή που μόνον τα εθνικά κράτη θα μπορούσαν. Ως αίτια για τη νομιμοποίηση αυτής της εξουσίας μπορούμε να θεωρήσουμε τη νικηφόρα κατάληξη του Αγώνα της Ανεξαρτησίας και την ανακήρυξη της Τουρκικής Δημοκρατίας. Η σωτηρία, λοιπόν, του κράτους αυτού εξαρτήθηκε εν πολλοίς στη δυνατότητα της ηγετικής ελίτ που δημιούργησε γύρω του ο Πρόεδρος Κεμάλ να δημιουργήσει και να εφαρμόσει μια ιδεολογία που κάλυπτε τις προϋποθέσεις ενός δυτικότροπου κράτους. Το τρίπτυχο : ‘εκσυγχρονισμός, εκτουρκισμός, εκκοσμίκευση’ που διατύπωσε ο Ζιγιά Γκιοκάλπ, έπρεπε να εφαρμοστεί πάση θυσία για να διασφαλιστεί η επιβίωση του Κράτους(Σ.Αναγνωστοπούλου,2004,σ. 40). Ο στόχος της σωτηρίας του κράτους επετεύχθη από ένα καθεστώς τύποις δημοκρατικό, κατ’ ουσίαν όμως συγκεντρωτικό, απολυταρχικό. Ένα καθεστώς που στη διάρκεια της θητείας του, δεν επέτρεψε την ύπαρξη δυνάμεων που θα ανέκοπταν ή, έστω, θα επιβράδυναν αυτό που είχε αναχθεί σε ιερό καθήκον: τη σωτηρία του Τουρκικού Κράτους.

Ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας του πολιτεύματος κάνει την εμφάνισή του στις διατάξεις του Συντάγματος του 1924 που περιγράφουν την ανάδειξη και τις αρμοδιότητες του ΠτΔ: ‘ο ΠτΔ, εκλέγεται από τα μέλη της Εθνοσυνέλευσης(μιας Εθνοσυνέλευσης που αποτελείται από βουλευτές του ΡΛΚ) με τετραετή θητεία, ενώ ο Πρωθυπουργός και τα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου διορίζονται από τον Πρόεδρο’(Φουντεδάκη,2002,σ. 64-65). Άλλα κόμματα δεν είχαν εκπροσώπους τους στην Εθνοσυνέλευση. Εκτός αυτής, μια πρώτη απόπειρα αντιπολίτευσης εκδηλώθηκε με τη δημιουργία του Προοδευτικού Ρεπουμπλικανικού Κόμματος με σκοπό την προστασία των προσωπικών ελευθεριών από ‘το δεσποτισμό και τις ολιγαρχικές τάσεις του Κεμάλ’(Φουντεδάκη,2002,σ. 68). Το ΠΡΚ δεν μακροημέρευσε εξ’ αιτίας της κουρδικής εξέγερσης του 1925 και της επιβολής στρατιωτικού νόμου. Ένα δεύτερο κόμμα που έκανε την εμφάνισή του στις αρχές του ’30 ήταν το Ελεύθερο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα του Φετχί Οκιγιάρ, ύστερα από παρότρυνση του ίδιου του Κεμάλ(Zurcher,2004,σ. 243). Μέλη του, εξέχουσες προσωπικότητες του κεμαλικού καθεστώτος. Μετά από λίγους μήνες και αυτό διαλύθηκε. Στις 10 Νοεμβρίου 1938 ο Μουσταφά Κεμάλ απεβίωσε και τη θέση του ως Πρόεδρος του Κόμματος αλλά και της Δημοκρατίας πήρε ο πρώην Πρωθυπουργός, Ισμέτ Ινονού.

Ο Ινονού παρέμεινε στην Προεδρία του Κράτους έως το 1945, μια χρονιά ορόσημο για την πολιτειακή ιστορία της Τουρκίας. Ως Πρόεδρος, σε ομιλία του στην Εθνοσυνέλευση, αναγνώρισε ότι το δημοκρατικό κοινοβουλευτικό πολίτευμα θα έπρεπε να στραφεί στον πολυκομματισμό. Αργότερα μέσα στη χρονιά, ένα νομοσχέδιο ‘περί διανομής της γης’ στάθηκε η αφορμή για έντονη κριτική στην Κυβέρνηση για έλλειμμα δημοκρατίας από τον Αντνάν Μεντερές. Το νομοσχέδιο υπερψηφίστηκε αλλά μέρες μετά ο Μεντερές μαζί με τον πρώην Πρωθυπουργό Τζελάλ Μπαγιάρ, τον Ρεφίκ Κοραλτάν και τον ιστορικό Φουάτ Κιοπρουλού κατέθεσαν υπόμνημα με την απαίτηση την πλήρη εφαρμογή του Συντάγματος και την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας. Οι Μεντερές, Κοραλτάν και Κιοπρουλού διαγράφηκαν από το ΡΛΚ, ενώ ακολούθησε και η παραίτηση του Μπαγιάρ. Την 1^η Νοεμβρίου 1945, ο Ισμέτ Ινονού σε ομιλία του στην Εθνοσυνέλευση δήλωσε πως ‘το μειονέκτημα της Τουρκικής Δημοκρατίας είναι η απουσία ενός αντιπολιτευόμενου κόμματος’ και πως οι επόμενες εκλογές θα ήταν ελεύθερες και άμεσες. Τον Ιανουάριο του 1946, έλαβε επίσημη άδεια το Δημοκρατικό Κόμμα και στις εκλογές του Ιουλίου του ίδιου χρόνου κατάφεραν και εξέλεξαν 62 βουλευτές σε σύνολο 462. Το πρόγραμμα του ΔΚ δεν διέφερε και πολύ από αυτό του ΡΛΚ. Κατά βάση ήταν μια αντίδραση στην ολιγαρχική προσέγγιση της πολιτικής του ΡΛΚ και στο έλλειμμα δημοκρατίας, έτυχε όμως μεγάλης λαϊκής υποστήριξης. Τον Ιούλιο του 1948 έκανε την εμφάνισή του το Ρεπουμπλικανικό Αγροτικό Εθνικό Κόμμα ιδρυθέν από δυσαρεστημένους του ΔΚ, που στη συνέχεια ενώθηκε με το Εθνικό Κόμμα. Το ΕΚ υποστήριζε τον οικονομικό φιλελευθερισμό, ήταν συντηρητικό με φιλοϊσλαμικές τάσεις(Φουντεδάκη,2002,σ. 73).

Οι εκλογές της 14^{ης} Μαΐου 1950 ήταν οι πρώτες ελεύθερες εκλογές που διεξήχθησαν στο Τουρκικό Κράτος και στις οποίες αναδείχθηκε πρώτο κόμμα το ΔΚ με ποσοστό άνω του 50%. Ύστερα από 30 χρόνια το ΡΛΚ παρέδωσε την εξουσία στο ΔΚ και την Προεδρία της Δημοκρατίας ανέλαβε ο Τζελάλ Μπαγιάρ με Πρωθυπουργό τον Αντνάν Μεντερές. Κάπου εδώ μπορεί κάποιος να παρατηρήσει ότι το ΔΚ είναι το πρώτο πολιτικό κόμμα που ασπάζεται την κεμαλική ιδεολογία και κυβερνά, αυτή τη φορά με γνήσια λαϊκή εντολή ύστερα από πραγματικά ελεύθερες εκλογές.

Το ΔΚ, κυβέρνησε για δέκα χρόνια-ως το Μάιο του 1960, έχοντας εξαγγείλει την καταπολέμηση της γραφειοκρατίας και την αγροτική μεταρρύθμιση παράλληλα με την οικονομική ανάπτυξη. Αναμφισβήτητα, η δεκαετία του ’50 ήταν η δεκαετία της κυριαρχίας του ΔΚ. Τις εκλογικές αναμετρήσεις του 1954 και του 1957, τις κέρδισε με χαρακτηριστική άνεση αφ’ ενός εξ’ αιτίας της επιτυχημένης-φιλελεύθερης- οικονομικής πολιτικής, αφ’ εταίρου εξ’ αιτίας της απήχησης που είχε στα λαϊκά στρώματα και κυρίως στους θρησκευόμενους μουσουλμάνους. Κάτι για το οποίο κατηγορήθηκε από ένα μεγάλο μέρος της διανόησης. Πριν τις εκλογές του ’57, με αιφνιδιαστική αλλαγή του εκλογικού νόμου απαγόρευσε τους συνασπισμούς κομμάτων προεκλογικά με σκοπό να διακόψει την είσοδο του ΡΛΚ στις εκλογές με συνεργασία με άλλα κόμματα. Γενικά, το ΔΚ σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας δημιούργησε και βασίστηκε σε ένα δίκτυο πελατειακών σχέσεων και στην εκμετάλλευση του θρησκευτικού φρονήματος των ψηφοφόρων(Φουντεδάκη,2002,σ. 75-79).

Παρά τις προεκλογικές του εξαγγελίες, το ΔΚ εξαθλίωσε την πολυπληθή πλέον εργατική τάξη που αποτελούσε ένα μεγάλο μέρος των κατοίκων των αστικών κέντρων εξ' αιτίας της αστικοποίησης και ευνόησε ως ένα σημείο την επιστροφή του Ισλάμ στη δημόσια ζωή της Τουρκίας. Η διαφθορά στην οποία περιήλθε η δημόσια διοίκηση μετατρέποντας έναν ολόκληρο κρατικό μηχανισμό σε όργανο του κόμματος και, κυρίως, η παρέκκλιση από τις κεμαλικές μεταρρυθμιστικές αρχές που οδήγησε σε παραβίαση του Συντάγματος(απαγόρευση εφημερίδων, κήρυξη κατάστασης πολιορκίας σε μεγάλες πόλεις, καταδίκες δημοσιογράφων και πολιτικών), οδήγησαν στην επέμβαση του στρατού και στην εκδήλωση του πρώτου πραξικοπήματος στην ιστορία της Τουρκικής Δημοκρατίας στις 27 Μαΐου 1960.

2.5: Ο Στρατός και τα πραξικοπήματα 1960, 1971, 1980

Όπως αναφέραμε και πιο πάνω στην παρούσα μελέτη, ο στρατός στην Τουρκία έχει έναν ιδιόζοντα ρόλο. Από την εποχή της Αυτοκρατορίας ο στρατός κατείχε το ρόλο του στυλοβάτη του καθεστώτος στη υπηρεσία του Σουλτάνου. Κατά έναν τρόπο, αυτός ο ρόλος διαιώνίζεται και στο νεώτερο Τουρκικό Κράτος. Σε αυτήν την περίπτωση όμως, ο στρατός μετεξελίχθηκε από θεσμό δύναμης του σουλτανάτου σε κανονιστική δύναμη του εθνικού κανόνα που λέγεται 'κεμαλισμός', Καταλυτική ήταν η συμμετοχή του στρατεύματος στην κατάλυση της σουλτανικής εξουσίας και στον Αγώνα Ανεξαρτησίας, γεγονότα που προσέδωσαν μεγάλη αίγλη στο στρατό. Βέβαια, πολλά μέλη της Επαναστατικής Εθνοσυνέλευσης προέρχονταν από τις τάξεις του στρατού. Κατά την κεμαλική περίοδο αυτό άλλαξε αφού για να μπορέσει να διεκδικήσει έδρα στο κοινοβούλιο ένας στρατιωτικός έπρεπε να παραιτηθεί των καθηκόντων του. Έπρεπε να επιλέξει ανάμεσα στην στρατιωτική καριέρα και την πολιτική. Αυτό έγινε με σκοπό τη μη άμεση ανάμιξη του στρατού στην ενεργό πολιτική.

Ο στρατός λοιπόν, έλαβε το ρόλο του ρυθμιστή του πολιτεύματος και το θεματοφύλακα των κεμαλικών αρχών(Φουντεδάκη,2002,σ. 84). Ως άμεσος εκφραστής της κεμαλικής ιδεολογίας παρεμβαίνει με σκοπό να ελέγξει την πολιτική εξουσία, να αποτρέψει την ενίσχυση του θρησκευτικού στοιχείου και να υπερασπιστεί τον εκσυγχρονισμό.

Την τελευταία τετραετία διακυβέρνησης του ΡΑΚ, έγιναν οι τελευταίες μεταρρυθμίσεις από το κόμμα που ίδρυσε ο Κεμάλ. Στα πλαίσια ψήφισης του Νόμου 'περί τύπου, εκδόσεων και τουρισμού' το 1949 και ενός νέου Εκλογικού Νόμου το 1950, διασφαλίζοντας τη μυστικότητα της ψήφου και τη δημόσια διαλογή τους, ψηφίζεται και ο Νόμος 'περί Ανωτάτου Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας'(Ν.Σαρής,1992,σ. 462). Το ΣΕΑ είναι ένα όργανο ιδρυθέν στα πρότυπα του Συμβουλίου Εθνικής Ασφάλειας των Η.Π.Α. Ήταν ένα όργανο συμβουλευτικό-γνωμοδοτικό σε θέματα εσωτερικής και εξωτερικής ασφάλειας, στα πλαίσια της ενταξιακής διαπραγμάτευσης της Τουρκίας στο ΝΑΤΟ τον Φεβρουάριο του 1952

όμως οι πολιτικές εξελίξεις στην γείτονα χώρα από το 1960 και μετά ενίσχυσαν το κύρος του και τις 'αρμοδιότητές' του.

Η επίσημη ίδρυσή του προβλέφθηκε στο Σύνταγμα του 1961. Έκτοτε και για τα επόμενα χρόνια το ΣΕΑ θα είχε μεγάλη επιρροή στην πολιτική της εκάστοτε κυβέρνησης σε σημείο που, πολλές φορές, να παρακάμπτεται τη υπουργικό συμβούλιο ως κέντρο εξουσίας και λήψης αποφάσεων. Ως προς τη σύνθεση του ΣΕΑ, ως μέλη του ορίζονται ο ΠτΔ, ο Πρωθυπουργός, οι Υπουργοί Εθνικής Άμυνας, Εσωτερικών και Εξωτερικών, ο Αρχηγός του ΓΕΣ, οι Αρχηγοί των τριών Σωμάτων Ε.Δ., ο Γενικός Διοικητής της Χωροφυλακής. Αναλόγως θεμάτων που συζητούνται στις συνεδριάσεις, μπορούν να συμμετάσχουν και άλλοι Υπουργοί. Στις τακτικές μηνιαίες συνεδριάσεις του οργάνου, την προεδρία ασκεί ο ΠτΔ. Είναι η πρώτη φορά που δίνεται στους στρατιωτικούς συνταγματική αρμοδιότητα(Zurcher,2004,σ. 320).

Η πρώτη στρατιωτική παρέμβαση στον πολιτικό βίο της Τουρκίας συνέβη την 27 Μαΐου 1960, ανακόποντας την κυβερνητική πολιτική του ΔΚ. Με την παρέμβασή του αυτή, οι πραξικοπηματίες με αρχηγό τον στρατηγό Κεμάλ Γκιουρσέλ, αποσοβούν την παρεκτροπή της ήδη έκρυθμης κατάστασης μεταξύ των δύο κομμάτων(ΡΑΚ και ΔΚ) και των υποστηρικτών τους και την απεμπλοκή τους από το αδιέξοδο στο οποίο είχαν περιέλθει. Το πραξικόπημα είχε υπερκομματικό χαρακτήρα σύμφωνα με την ανακοίνωση του συνταγματάρχη Αλπασλάν Τουρκές, και καλωσορίστηκε από τις τάξεις των διανοουμένων και των φοιτητών. Η Επιτροπή Εθνικής Ενότητας υπό την ηγεσία του Γκιουρσέλ, πρώην Αρχηγού ΓΕΣ πήρε την εξουσία στα χέρια της(Zurcher,2004,σ. 315-317). Οι πραξικοπηματίες κάλεσαν καθηγητές του Πανεπιστημίου της Κωνσταντινούπολης αναθέτοντάς τους το σχεδιασμό νέου συντάγματος. Την 6^η Ιανουαρίου 1961, συγκλήθηκε Συντακτική Συνέλευση η οποία γνωμοδότησε πάνω στο σχέδιο του νέου Συντάγματος, το οποίο ψηφίστηκε στις 27 Μαΐου 1961.

Η δεύτερη στρατιωτική παρέμβαση έλαβε χώρα την 12^η Μαρτίου 1971, με σκοπό την πτώση της κυβέρνησης του Κόμματος Δικαιοσύνης του Σ. Ντεμιρέλ ο οποίος έχοντας δώσει ισλαμικό χαρακτήρα στο κόμμα του, ερχόταν σε επαφή και με ισλαμικές οργανώσεις. Το Ισλάμ αρχίζει και εισχωρεί στην πολιτική ζωή με τον ίδρυση του Κόμματος Εθνικής Σωτηρίας του Ερμπακάν(Σ.Αναγνωστοπούλου,2004,σ. 75). Ύστερα από ένα κύμα αναρχίας όπου η Αριστερά ολοένα και ενισχύεται και το Ισλάμ διεκδικεί θέση στο δημόσιο χώρο, ο Στρατός, διαβλέπει την αδυναμία της κυβέρνησης να κλείσει τον κύκλο βίας που ειδικά τα χρόνια μεταξύ 1975 και 1980 είναι ανεξέλεγκτος('Τα πραξικοπήματα στην Τουρκία. Έξι πραξικοπήματα σε λιγότερο από εξήντα χρόνια',reporter.com.cy). Αναλαμβάνει για ακόμη μια φορά τον υπερκομματικό του ρόλο ως εθνικός διαχειριστής του κεμαλικού κερκτημένου. Σ' αυτή τη συγκυρία, με την ύπαρξη δύο ακραίων ιδεολογιών που απειλούν το κεμαλικό συνεχές, τον κομμουνισμό από αριστερά και το Ισλάμ από την δεξιά-συντηρητική πτέρυγα, ο θεματοφύλακας των κεμαλικών αρχών δείχνει κάποια ανοχή στα φιλοϊσλαμικά κόμματα.

Το τρίτο πραξικόπημα, που σηματοδοτεί και το τέλος της Β' Τουρκικής Δημοκρατίας ξεσπά στις 12 Σεπτεμβρίου 1980, υπό την καθοδήγηση του Στρατηγού Κενάν Εβρέν εξ' αιτίας σοβαρών επεισοδίων που είχαν οδηγήσει σε ανεξέλεγκτη

χρήση βίας και το θάνατο αρκετών χιλιάδων πολιτών ενώ ο κρατικός μηχανισμός παρέμενε αδρανής. Σκοπός των πραξικοπηματιών ήταν αφ' ενός η σωτηρία της Δημοκρατίας, αφ' εταίρου η εκκαθάριση της πολιτικής σκηνής από τα πρόσωπα που οδήγησαν τη χώρα στο αδιέξοδο. Ήταν ένα σκληρό καθεστώς με διώξεις και συλλήψεις πολιτικών αρχηγών(Ντεμιρέλ, Ετσεβίτ, Ερμπακάν, Τουρκές), μεγάλη λογοκρισία- μέχρι και κλείσιμο εφημερίδων και φυσικά περιορισμούς δικαιωμάτων και ελευθεριών. Όμως ο Στρατηγός Εβρέν προσπάθησε να έρθει σε πλήρη ρήξη με το παρελθόν καταργώντας τα πολιτικά κόμματα και απαγορεύοντας σε πολιτικούς να ασχοληθούν με τα κοινά για δεκαετία. Ως Πρόεδρος ήταν δημοφιλής αφού, με την παρέμβασή του(το πραξικόπημα), κατέστειλε την πολιτική τρομοκρατία.

Το Νοέμβριο του 1982, τέθηκε σε δημοψήφισμα το νέο Σύνταγμα το οποίο και εγκρίθηκε με μεγάλο ποσοστό. Ο ίδιος ο Εβρέν παρέμεινε στη θέση του ΠτΔ ως το 1989 και του ΣΕΑ, έχοντας αποστρατευτεί το 1983.

Άλλα δύο πραξικοπήματα έχουν έλαβαν χώρα στην Τουρκία, αυτό του 1997 και το πιο πρόσφατο του 2016, θα μας απασχολήσουν στο επόμενο κεφάλαιο.

2.6: Η Β΄ Τουρκική Δημοκρατία

Η περίοδος της Β΄ Τουρκικής Δημοκρατίας τοποθετείται χρονολογικά ανάμεσα στο πρώτο πραξικόπημα του 1960(συγκεκριμένα, μετά την ψήφιση του Συντάγματος του 1961) και το τρίτο πραξικόπημα, του 1980. Στη διάρκεια των είκοσι αυτών ετών η κατάσταση στην Τουρκία ήταν συνεχώς έκρυθμη με την εμφάνιση φυγόκεντρων δυνάμεων(αριστεροί, σοσιαλιστές, κομμουνιστές, ακραίοι εθνικιστές). Εμφανίζονται κόμματα που συνδιαλέγονται με το Ισλάμ(Κόμμα Δικαιοσύνης- Σ. Ντεμιρέλ), αναλαμβάνουν την εξουσία, συνεργάζονται μεταξύ τους, όπως συνεργάζεται και το κεμαλικό ΡΑΚ του Ετσεβίτ με το ισλαμιστικό και αντικεμαλικό Κόμμα Εθνικής Τάξης του Ερμπακάν. Είναι μια εποχή στη γειτονική χώρα που κάνουν την εμφάνισή τους πολλά ιδεολογικά ρεύματα με αντικρουόμενες ιδεολογίες, ακραίες εθνικιστικές οργανώσεις όπως οι *γκρίζοι λύκοι*. Πάνω απ' όλα, κάνει ξανά την εμφάνισή του το Ισλάμ, αρχικά σε μια πιο απολιτίκ μορφή εκφραζόμενο μέσα από τους κομματικούς σχηματισμούς του Νετμετίν Ερμπακάν(Κόμμα Εθνικής Τάξης-1970, Κόμμα Εθνικής Σωτηρίας-1972) ο οποίος, ύστερα από την στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων που του επέβαλαν οι πραξικοπηματίες του '80 αναλαμβάνει το 1987 την ηγεσία του Κόμματος Ευημερίας(Ρεφάχ). Μέσα σε όλη αυτή την ατμόσφαιρα αποτυχίας του εκσυγχρονισμού που ευαγγελίζονταν οι κεμαλιστές και στην αδυναμία τους να εφαρμόσουν/ προσαρμόσουν στην Τουρκική πραγματικότητα τις δυτικές-φιλελεύθερες αξίες, ο εθνικός διαχειριστής του κεμαλικού κανόνα, όπως εύστοχα παρατηρεί η Σ. Αναγνωστοπούλου(2004,σ. 91), ο Στρατός, αναλαμβάνει δράση με στόχο την προάσπιση του κεμαλικού ιδεώδους. Ενός ιδεώδους το οποίο θα τεθεί υπό αμφισβήτηση, με τη μορφή του συγκερασμού του Ισλάμ με τις αρχές του κεμαλισμού, στο τέλος του 20^{ου} αιώνα αλλά και στις αρχές του 21^{ου}.

2.7: Ανακεφαλαίωση

Ανακεφαλαιώνοντας, ο Μουσταφά Κεμάλ (τον οποίον οι τούρκοι αποκαλούν Πατέρα, «Ατατούρκ») στην προσπάθειά του να δημιουργήσει ένα κράτος- έθνος, άσκησε σκληρή πολιτική, απολυταρχική, στα πλαίσια του μονοκομματικού κράτους που ο ίδιος δημιούργησε. Πώς θα μπορούσε άλλωστε; από τη στιγμή που έπρεπε να ομογενοποιήσει έναν λαό που δεν είχε ενιαία εθνική συνείδηση αφού απαρτιζόταν από άτομα που προέρχονταν από διαφορετικές εθνικές μειονότητες, θρησκείες και δόγματα. Πιστός στις διδαχές του 'θεωρητικού του κεμαλισμού', Ζ. Γκιόκάλπ, δημιούργησε έναν ενιαίο εθνικό πολιτισμό «εκτουρκίζοντας» το λαό (σε πολλές περιπτώσεις με βίαιες πρακτικές- αρμένιοι, κούρδοι), εκσυγχρονίζοντας παράλληλα την τουρκική πολιτεία, φέρνοντάς την πιο κοντά στα ευρωπαϊκά πρότυπα. Όλη αυτή η αλλαγή συνετελέσθη, υπό «δημοκρατική πρόφαση».

Όταν η Τουρκία πέρασε στην «πραγματική δημοκρατία» με τη λειτουργία του πολυκομματικού προτύπου διακυβέρνησης, οι πολιτικοί φάνηκαν κατώτεροι των περιστάσεων και των προσδοκιών, όχι μόνο των πολιτών αλλά- και κυρίως- του Στρατού. Ενός Στρατού, που κλήθηκε να τεκμηριώσει το ρόλο του ως το υπερκομματικό όργανο που επεμβαίνει όταν παρεκκλίνει η πολιτική από την πορεία που είχε χαράξει «προς δυσμάς» ο Κεμάλ «Ατατούρκ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η Εξέλιξη της Τουρκικής Πολιτείας

3.1: Εισαγωγή

Τα χρόνια που ακολούθησαν το πραξικόπημα του 1980, έθεσαν τη δημοκρατία στην Τουρκία σε πολλές δοκιμασίες. Παλιοί πολιτικοί ηγέτες έκαναν την επανεμφάνισή τους στο πολιτικό σκηνικό, κομίζοντας όχι μόνο μια σταδιακή φιλελευθεροποίηση της πολιτικής αλλά και έναν παλιό γνώριμο που ερχόταν με μια ιδιαίτερη, νέα δυναμική, το Ισλάμ. Ένα Ισλάμ, η άνοδος του οποίου θα προκαλέσει ζυμώσεις στην τουρκική πολιτική σκηνή τη δεκαετία του '90, προκαλώντας ένα 'αναίμακτο πραξικόπημα' το 1997 και ένα αποτυχημένο- καίτοι βίαιο τον Ιούλιο του 2016.

Στη διάρκεια των χρόνων που πρόκειται να πραγματευτεί το παρόν κεφάλαιο, η Τουρκική Δημοκρατία διαπραγματεύτηκε και συνεχίζει να ελπίζει στην ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Μια ένταξη ή οποία δεν αποδεικνύεται μονάχα πολύ δύσκολη αλλά, αντιμετωπίζει ταυτόχρονα και έναν πόλεμο(ηθελημένο ή μη) εκ των έσω.

3.2: Τάσεις φιλελευθεροποίησης

Με το Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας στην εξουσία, το νέο Σύνταγμα ετέθη σε ισχύ αμέσως μετά τις βουλευτικές εκλογές που διενεργήθηκαν στις 6 Νοεμβρίου 1983. Ο Τουργκούτ Οζάλ, το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας του οποίου κέρδισε τις εκλογές, αποτέλεσε τον Πρωθυπουργό της νέας Κυβέρνησης με Πρόεδρο τον Κενάν Εβρέν. Σε όλη τη διάρκεια της Προεδρικής θητείας του στρατηγού Εβρέν, το ΣΕΑ ήταν το όργανο που καθόριζε την πολιτική γραμμή της Κυβέρνησης. Εντούτοις, ο Πρωθυπουργός Τ. Οζάλ, προσπάθησε να δώσει μια φιλελεύθερη ώθηση στην ανάπτυξη της οικονομίας όντας και ο ίδιος μέλος της οικονομικής και βιομηχανικής ελίτ αλλά και να συνεχίσει τη διαδικασία εκδημοκρατισμού ενεργώντας προς την επαναφορά των πολιτικών προσώπων στο προσκήνιο της πολιτικής, αφήνοντας τους στρατιωτικούς κατά μέρος. Ταυτόχρονα, οι παροπλισμένοι πολιτικοί ηγέτες με δημόσιες τοποθετήσεις τους διεκδικούσαν βήμα ξανά στο πολιτικό γίγνεσθαι- κάτι που πέτυχαν ύστερα από δημοψήφισμα, οδηγώντας τη χώρα και σε εκλογές το Νοέμβριο του 1987. Την ίδια χρονιά ιδρύθηκαν ή/και συγχωνεύτηκαν μερικά ριζοσπαστικά κόμματα, διευρύνοντας το πολιτικό φάσμα(Zurcher,2004,σ. 362-365). Ενδεικτικά αναφέρουμε: το Κόμμα της Μητέρας Πατρίδας με ηγέτη τον Τ. Οζάλ και διάδοχό του τον Μεσούτ Γιλμάζ, το Κόμμα του Ορθού Δρόμου με ηγέτη τον Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ με διάδοχό του την Τανσού Τσιλέρ, το Σοσιαλιστικό Λαϊκό

Κόμμα με ηγέτη τον Ερντάλ Ινονού- κόμμα το οποίο μετονομάστηκε εκ νέου ΡΑΚ με ηγέτη τον Ντενίζ Μπαϊκάλ. Επίσης, το Κόμμα Ευημερίας του Νετςμετίν Ερμπακάν, το Κόμμα Εθνικιστικής Δράσης του ακραίου εθνικιστή Αλπασλάν Τουρκές, και το Κόμμα Δημοκρατικής Αριστεράς με ηγέτη τον Μπουλέντ Ετσεβίτ.

Κατά τη διάρκεια της Πρωθυπουργίας του, ο Οζάλ, θεωρείται ότι δεν ακολούθησε κάποια συγκεκριμένη ιδεολογία στην άσκηση πολιτικής του παρά προσπάθησε να συγκεράσει τα θετικά στοιχεία από όλα τα μεγάλα προπραξικοπήματος κόμματα. Άρα, το ΚΜΠ του Οζάλ ήταν κεντροαριστερό, συντηρητικό, παραδοσιακό και εθνικιστικό. Ήταν ένα κόμμα πολιτικά πολυσυλλεκτικό, με πίστη στον οικονομικό φιλελευθερισμό και πολιτισμικά, τουρκο-ισλαμικό. Η αλήθεια όμως είναι πως, ο Οζάλ, εκπόνησε ένα μεγαλόπνοο σχέδιο για τη συνολική αναδιάρθρωση της οικονομίας ακολουθώντας μια πολιτική φιλελευθεροποίησης της τουρκικής οικονομίας στα πρότυπα της αμερικανικής. Ήταν η πρώτη φορά μετά από εξήντα χρόνια που στην τουρκική οικονομία παραγκωνιζόταν ο κρατισμός και γινόταν ένα άνοιγμα στις αγορές και στις ξένες επενδύσεις. Ο καθηγητής Χρ. Γιαλλουρίδης σημειώνει ότι '(ο Οζάλ) συμφιλιώνε στην εικόνα του τις πλέον αντιδραστικές, συντηρητικές, παραδοσιακές αξίες οσμανικής προέλευσης με τις πλέον ακραίες αντιλήψεις ενός θατσερικού νεοφιλελευθερισμού'(Γιαλλουρίδης,1999,). Δείχνοντας την κλίση του στον φιλελευθερισμό, διεκδίκησε την ένταξη της Τουρκίας στην Ε.Ο.Κ., ενώ ταυτόχρονα έκανε και πολλά ανοίγματα σε μουσουλμανικές χώρες. Αυτή η στροφή στο φιλελεύθερο οικονομικό μοντέλο 'φιλοδώρησε' τη χώρα με αύξηση του πληθωρισμού και μείωση της αγοραστικής δύναμης του λαού ενώ παράλληλα αυξήθηκε η ανεργία και μεγάλωσε το χάσμα μεταξύ πλουσίων και φτωχών πολιτών. Αυτή η συγκυρία, μαζί με μια σειρά επιχειρηματικών σκανδάλων και κρουσμάτων διαφθοράς που άπτονται του καπιταλιστικού φιλελευθερισμού, οδήγησαν σε πτώση της δημοτικότητάς του και μείωση των ποσοστών του ΚΜΠ(Zurcher,2004,σ.367-369). Παρ' όλα αυτά, την 9^η Νοεμβρίου 1989, ψηφίστηκε Πρόεδρος της Δημοκρατίας αφού έληξε η θητεία του Εβρέν.

Την περίοδο 1991-1993 η συγκυβέρνηση Ντεμιρέλ και Ε. Ινονού δεν είχε εξίσου καθορισμένη φιλελεύθερη πολιτική. Οι δύο πολιτικοί αρχηγοί απλά προστάτευαν τα συμφέροντα των ψηφοφόρων τους, ο μεν τους αγρότες και μικροεπιχειρηματίες, ο δε τους δημοσίους υπαλλήλους και τους εργάτες. Μετά το θάνατο του Οζάλ, το 1993, επόμενος Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας ψηφίστηκε ο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ του οποίου το Κόμμα Ορθού Δρόμου είχε κερδίσει στις εκλογές, με την ανάληψη της Πρωθυπουργίας της Κυβέρνησης από την Τανσού Τσιλέρ(που ανέλαβε και την προεδρία του ΚΟΔ). Η Τ. Τσιλέρ, οικονομολόγος και η ίδια με σπουδές στην Αμερική, συνέχισε την φιλελεύθερη πολιτική που είχε χαράξει ο Οζάλ με προτεραιότητα στις ιδιωτικοποιήσεις κρατικών βιομηχανιών- θεωρούσε ότι ο κρατικός τομέας ήταν ανεπαρκής και υπεύθυνος για τη διόγκωση του δημοσίου ελλείμματος. Η περίοδος Πρωθυπουργίας της περιείχε μια ύφεση το 1994 και μια εκλογική διαδικασία στην οποία ήρθε δεύτερη πίσω από το Κόμμα Ευημερίας του Ν.

Ερμπακάν με τον οποίο συνέστησαν κυβερνητικό συνασπισμό. Πέραν αυτού όμως, επί Τσιλέρ, η Τουρκία έφτασε πολύ κοντά στην τελωνιακή ένωση με την Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά, η διαδικασία πάγωσε λόγω της ύφεσης στη γειτονική μας χώρα και της δίκης κούρδων βουλευτών(μη σεβασμός ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Τουρκία). Εντούτοις, το Μάρτιο του 1995, υπεγράφησαν τα πρωτόκολλα της εμπορικής ένωσης Τουρκίας-Ε.Ε, η οποία ίσχυσε από την 1^η Ιανουαρίου 1996.

Ο Ερμπακάν, ερχόμενος στην εξουσία άσκησε μια πιο λαϊκίστικη πολιτική με αυξήσεις σε μισθούς και συντάξεις. Ανέλαβε την Πρωθυπουργία της κυβέρνησης τον Ιούνιο του 1996 και παραιτήθηκε ένα χρόνο μετά υπό την πίεση του Στρατού. Το 1998 το Κόμμα Ευημερίας κρίνεται αντισυνταγματικό με την κατηγορία του ‘επικίνδυνου για το λαϊκό κράτος’ και ο ίδιος καταδικάζεται σε στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων’. Την 28^η Φεβρουαρίου 1997, η καχυποψία του Στρατού στο πρόσωπο του Ερμπακάν είχε φτάσει στο αποκορύφωμά της και στο ΣΕΑ που συνήλθε την ημέρα εκείνη ο Πρωθυπουργός αναγκάστηκε να υπογράψει ένα κείμενο είκοσι σημείων με την παραδοχή ότι το πολιτικό Ισλάμ είναι επικίνδυνο για το κεμαλικό συνεχές. Την ημέρα εκείνη, ο Στρατός διενήργησε ένα σύντομη διάρκειας και αναίμακτο ‘μεταμοντέρνο πραξικόπημα’(Μητράρας,2010,σ. 463). Μετά την καταδίκη του ισλαμιστικού Κόμματος Ευημερίας, τα μέλη του διασπάστηκαν σε δύο στρατόπεδα, με τους παραδοσιακούς ισλαμιστές να ιδρύουν το Κόμμα Ευτυχίας και τους μετριοπαθείς, υποστηρικτές της ανανέωσης, ισλαμιστές να ιδρύουν το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης υπό την ηγεσία του Ρετσέπ Ταγίπ Ερντογάν.

Κατά την περίοδο 1980-1993, και το στρατιωτικό καθεστώς και ο ίδιος ο Οζάλ είχαν φόβους ότι ο κομμουνισμός θα μπορούσε να παρεισφρύσει στο τουρκικό πολιτικό σκηνικό και να εξαπλωθεί στην κοινωνία γι’ αυτό και έδειξαν κάποια μεγαλύτερη ανοχή στο θρησκευτικό-ισλαμικό στοιχείο. Το καθεστώς του Εβρέν για να διαφυλάξει τον κεμαλισμό, παραβίασε την κεμαλική ιδεολογία. Ο Στρατηγός Εβρέν, με σκοπό να ανακόψει τη διάδοση του κομμουνισμού και της αριστερής ιδεολογίας εντός συνόρων ενέκρινε τη λειτουργία θεολογικών σχολών «Ιμάμ Χατίπ» και θεσμοθετώντας τη διδασκαλία των θρησκευτικών στα σχολεία, παραβιάζοντας την κεμαλική Ενοποίηση της Παιδείας. Αυτή η πρακτική θα μπορούσε να θεωρηθεί ως η αρχή για την ‘εγκαθίδρυση’ ενός «κεμαλικού Ισλάμ», εκπεφρασμένου στο πλαίσιο του συντηρητικού/δεξιού κεμαλισμού με μια σταδιακή αφομοίωση ισλαμικών στοιχείων στο πλαίσιο του κλασσικού κεμαλισμού με απώτερο σκοπό την περεταίρω εκλαϊκευση(έτσι ο κεμαλισμός ‘εκδημοκρατίζεται’ υπό την έννοια ότι γίνεται προσβάσιμος στην ευρεία λαϊκή μάζα) της κεμαλικής ιδεολογίας. Σε προηγούμενο κεφάλαιο είχαμε αναφέρει ότι η κεμαλική εκκοσμίκευση δεν είχε ως στόχο την κατάργηση του θρησκευτικού στοιχείου, αλλά τον πλήρη έλεγχο της θρησκείας από το κράτος. Ο Εβρέν λοιπόν, χρησιμοποίησε αυτό το εργαλείο προς όφελος του κράτους του(κατά τη δική του αντίληψη).

3.3: Η συμπόρευση κεμαλισμού και Ισλάμ κατά τη διάρκεια της Τουρκικής Δημοκρατίας

Η αυγή του κεμαλικού κράτους στη σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας, επέφερε σημαντικές αλλαγές στην κοινωνία και στην οργάνωση και λειτουργία των θεσμών της. Μια από τις βασικές αρχές της νέας ιδεολογίας ήταν η εκκοσμίκευση του κράτους στα πρότυπα των δυτικών-ευρωπαϊκών κρατών. Υπό αυτή την οπτική, το Κράτος έπρεπε να οργανωθεί υπό ένα σύστημα κανόνων δικαίου, ενός Συντάγματος, και να λειτουργεί *erga omnes*-υπεράνω όλων. Η ηγετική ελίτ με πρωτοστάτη τον Κεμάλ, έπρεπε να αντιμετωπίσει ένα καίριο ζήτημα: πώς θα μπορούσε να ενώσει, να ομογενοποιήσει το λαό ενός κράτους το οποίο προσπαθούσε να μαζέψει τα κομμάτια του ύστερα από τόσες πολεμικές συρράξεις και την κατάρρευση της Αυτοκρατορίας. Πολλώ δε μάλλον, να ομογενοποιήσει έναν λαό ο οποίος αποτελούνταν από μουσουλμάνους οθωμανούς, από χριστιανούς οθωμανούς, από έλληνες, από αρμένιους, κούρδους, άραβες και μουσουλμάνους διαφορετικών δογμάτων. Η λύση ήρθε με τη μορφή της ‘αρχής του εθνικισμού’. Ένας λαός και ένα κράτος κυρίαρχο στην επικράτειά του αποτελούσαν το Τουρκικό έθνος. Τι θα γινόταν όμως με τη θρησκεία;

Η εκκοσμίκευση, ο λαϊκός χαρακτήρας, του κράτους ήταν το ζητούμενο. Η Ισλαμική θρησκεία, όπως αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ουδέποτε καταργήθηκε. Πέρασε στον έλεγχο του κεμαλικού Κράτους και έγινε εργαλείο της προσπάθειας εκσυγχρονισμού του. Αργότερα, επί Προεδρίας Εβρέν, η εργαλειακή χρησιμότητα της θρησκείας επαναδραστηριοποιήθηκε στα πλαίσια του ‘εκδημοκρατισμού’ της κεμαλικής ιδεολογίας.

Η ηγετική κεμαλική ελίτ γνώριζε πολύ καλά ότι δεν θα μπορούσε να εκριζώσει το Ισλάμ από τη ζωή του μεγαλύτερου μέρους του λαού που αποτελούνταν από μουσουλμάνους. Μια θρησκεία που ακολουθείται για χίλια και πλέον χρόνια έχει περάσει στο υποσυνείδητο του πιστού, από τη στιγμή βέβαια που όλο το αξιακό, παραδοσιακό και νομικό υπόβαθρο της κοινωνίας της οποίας είναι μέλος βασίζεται πάνω στις επιταγές του Ισλάμ. Φρόντισε όμως να κάνει τη συμβίωση των ‘αλλόθρησκων’ με τους μουσουλμάνους πιο ανεκτή, πιο εύκολη-ελέγχοντας το θρησκευτικό στοιχείο. Στο πλαίσιο πάντα μιας ‘αναγκαστικής’ εκκοσμίκευσης, για τη σωτηρία του κράτους. Εξάλλου, η κατάργηση του χαλιφάτου το Μάρτη του 1923 συνετελέσθη, όχι για να επέλθει η κατάργηση της θρησκείας αλλά, για να σημάνει τη ρήξη της δυτικότροπης διακυβέρνησης της ‘νέας’ Τουρκίας με το οθωμανικό παρελθόν. Και αυτό διότι το Τουρκικό Κράτος πάλευε για την αναγνώριση της εθνικής του κυριαρχίας από τα άλλα, τα ευρωπαϊκά κράτη και άρα, για την επιβίωσή του. Συνεχίζοντας, η κεμαλική ελίτ, έλαβε ως βάση το Ισλάμ και τον ιερό κανόνα αυτού, τη *σαρία* και οικοδόμησε τον δικό της ιερό κανόνα: το ιδεώδες του ‘κεμαλισμού’. Παραβολικά, θα μπορούσαμε να πούμε πως ο Κεμάλ έπαιξε το ρόλο του σουλτάνου αλλά και του χαλίφη-ήταν δηλαδή αρχηγός και του κράτους και της νέας ‘θρησκείας’, μετατρέποντας το Στρατό από θεσμό δύναμης του οθωμανικού

κράτους σε θεσμό επιβολής του ‘ιερού- πλέον- κανόνα’, του κεμαλισμού. Εδώ ξανασυναντούμε τον Ζ. Γκιοκάλπ και τη θεωρία του περί διάκρισης της κουλτούρας από τον πολιτισμό ενός έθνους(Σ. Αναγνωστοπούλου,2004,σ. 58-59). Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, ένα έθνος έχει αξίες πνευματικές και αξίες υλικές. Οι πνευματικές αξίες είναι αυτές που αποτελούν την κουλτούρα του και οι υλικές αξίες είναι οι δυτικές αξίες όπως τα γράμματα, οι τέχνες, η τεχνολογία που αποτελούν τον πολιτισμό(Σ.Αναγνωστοπούλου,2004, ό.π.). Ο κεμαλικός εκσυγχρονισμός λοιπόν, προσπαθεί να ταυτίσει την τουρκική κουλτούρα με τον δυτικό πολιτισμό για να δημιουργήσει ένα έθνος.

Η μετάβαση στην εποχή του πολυκομματισμού συνετελέσθη emphaticά με την έλευση του Δημοκρατικού Κόμματος στην εξουσία, το οποίο είχε μεγάλη απήχηση στα λαϊκά στρώματα, αφενός λόγω της δυσαρέσκειας για το μονοκομματικό καθεστώς που είχε κρατήσει στην υπανάπτυξη μεγάλο μέρος της κοινωνίας(της μακριά από τα αστικά κέντρα κοινωνίας) και αφετέρου της απήχησης που είχε η Κυβέρνηση του Μεντερές στους μουσουλμάνους που, πλέον, τους επέτρεπε την ελεύθερη θρησκευτική έκφραση ή/και την ενθάρρυνε. Η Κυβέρνηση Μεντερές, έχοντας ταχθεί υπέρ της ελευθερίας της θρησκείας-εις το όνομα της δημοκρατίας, επανεισήγαγε το μάθημα των θρησκευτικών στα σχολεία και επέτρεψε τη ραδιοφωνική εκπομπή εδαφίων του Κορανίου στην αραβική γλώσσα(Μητράρας,2010,σ. 438). Επιπλέον, το 1959 εγκαινιάστηκε το Ινστιτούτο Ανωτάτων Ισλαμικών Σπουδών και οι θρησκευτικές σχολές ‘Ιμάμ Χατίπ’. Φυσικά δεν μπορούμε να μιλήσουμε για ανεξιθρησκεία, που είναι και το ζητούμενο ενός κοσμικού κράτους, αφού τα γεγονότα του Σεπτεμβρίου του 1955 αποδεικνύουν το αντίθετο.

Οι κυβερνήσεις του Μεντερές παρότρυναν παράλληλα και θρησκευτικούς ηγέτες σε σύμπραξη, στα πλαίσια ενός αγώνα ενάντια στον κομμουνισμό και να αντιταχθούν στους εχθρούς του καπιταλισμού- ίσως με δάκτυλο των αμερικανών αφού από το 1952 η Τουρκία έγινε μέλος του Ν.Α.Τ.Ο. Τότε, επανήλθε στην επιφάνεια η θρησκευτική οργάνωση των ‘Νουρτζού’. Η οργάνωση αυτή μετεξελίχθηκε σε κίνημα και τη δεκαετία του 1960 απέκτησε εστίες σε όλη τη χώρα. Το ισλαμιστικό αυτό ρεύμα γνώρισε ταχύτερη διάδοση τη δεκαετία του 1990 προωθώντας τις ιδέες του μέσω της εκπαίδευσης. Με ηγέτη τον εκσυγχρονιστή χότζα Φετουλάχ Γκιουλέν, έχουν δημιουργηθεί δίκτυα σχολείων όλων των βαθμίδων όπως και, Πανεπιστήμιο με το πρόγραμμα σπουδών να συνδυάζει την εκμάθηση των θετικών επιστημών της δύσης με την ισλαμική ηθική(εδώ θυμίζει τον κεμαλικό εκσυγχρονισμό- και τη θεωρία του Γκιοκάλπ- ως αποτέλεσμα του συνδυασμού της τουρκικής-ισλαμικής κουλτούρας με το δυτικό πολιτισμό). Η διάδοση των ιδεών μέσω της εκπαίδευσης προσιδιάζει στις πρακτικές κινήματων, και γι’ αυτό το λόγο ο Γκιουλέν εκδιώχθηκε από την Τουρκία από το Στρατό στο πλαίσιο καταστολής ισλαμιστικών κινήματων το 1997 με την κατηγορία ότι προωθούσε το θρησκευτικό φανατισμό. Εντούτοις, ο Γκιουλέν, έχοντας υποστηρίξει emphaticά το κοσμικό κράτος, η επίδραση που έχει ασκήσει σε πολιτικούς κύκλους όπως αυτούς του ΚΜΠ

και του ΚΟΔ, οδήγησαν πολιτικούς αρχηγούς που εκφράζουν το κοσμικό κράτος να έχουν επαφή μαζί του (Zurcher, 2004, σ. 373). Έκτοτε, ζει στις Η.Π.Α. απ' όπου καθοδηγεί πια το κίνημα αυτό (πληροφορία που θα φανεί χρήσιμη σε επόμενο υποκεφάλαιο).

Μετά το πραξικόπημα του 1960 το οποίο εκδηλώθηκε εξαιτίας της ανικανότητας των πολιτικών να διαφυλάξουν το κεμαλικό ιδεώδες και τη δημοκρατία, στη δεκαετία που ακολούθησε, κεμαλικά κόμματα (όπως το ΚΔ του Ντεμιρέλ) ήρθαν σε επαφή με το Ισλάμ μέσω ισλαμιστικών οργανώσεων με στόχο την ανάσχεση του κομμουνισμού, με την υποστήριξη μάλιστα και του ΣΕΑ (Σ. Αναγνωστοπούλου, 2004, σ. 73, 188-189). Η περίοδος 1973-1980 αποτέλεσε επίσης μια περίοδο όπου το 'αντικεμαλικό' πολιτικό Ισλάμ διεκδίκησε θέση στην πολιτική ζωή της χώρας. συγκεκριμένα, η συγκυβέρνηση του ΡΑΚ του Ετσεβίτ με το ισλαμικό και αντικεμαλικό Κόμμα Εθνικής Τάξης του Ερμπακάν (που καταργήθηκε ως ισλαμικό το 1980) καταδεικνύει τη δυναμική του πολιτικού Ισλάμ. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι η αντιδραστική λαϊκή ψήφος των αποκλεισμένων της επαρχίας την καρπούσαν τα ισλαμιστικά κόμματα, κάτι που παραδοσιακά συμβαίνει με τα αριστερά κόμματα αλλά, στην περίπτωση της Τουρκίας είχε απαγορευτεί η δράση τους για να ανασχεθεί η διάδοση αριστερών ιδεών και του κομμουνισμού.

Η 12^η Σεπτεμβρίου 1980, αποτελεί μια ημερομηνία ορόσημο, όχι διότι τότε έλαβε χώρα το τρίτο κατά σειρά πραξικόπημα αλλά, διότι ο Στρατηγός Κενάν Εβρέν που ανέλαβε την Προεδρία της Δημοκρατίας σε συνεργασία με τον Πρωθυπουργό Τουργκούτ Οζάλ εφάρμοσαν ένα οικονομικό μοντέλο ανάπτυξης στην Τουρκία καθαρά φιλελεύθερο, που έβαζε στο άρμα της ανάπτυξης μέρος του λαού που μέχρι εκείνη τη στιγμή ήταν αποκλεισμένο, το λαό της Ανατολίας. Και ενώ ο Στρατός πήρε την εξουσία για να διαφυλάξει την εθνική ενότητα και τη συνοχή, να αποκαταστήσει την εθνική ακεραιότητα και τη δημοκρατία χρησιμοποιώντας το Ισλάμ εφαρμόζοντας την *τουρκο-ισλαμική σύνθεση*, ελέγχοντας για άλλη μια φορά το θρησκευτικό στοιχείο, το κίνημα του πολιτικού Ισλάμ γνωρίζει μια αναπάντεχη έκρηξη, κυρίως στην Ανατολία. Ο Εβρέν εφαρμόζοντας την τουρκο-ισλαμική σύνθεση, είχε ως σκοπό να συμβιβάσει την κοσμικότητα του κεμαλισμού με τη θρησκευτική παράδοση του Ισλάμ (Μητράρας, 2010, σ. 461). Προσπάθησε με αυτό τον τρόπο να 'εκδημοκρατίσει' τον κεμαλισμό υπό την έννοια του να τον καταστήσει προσβάσιμο στην ευρεία λαϊκή μάζα και παράλληλα να εγκολπώσει σε αυτόν την ισλαμική θρησκευτική παράδοση για να την ελέγξει. Με την τουρκο-ισλαμική σύνθεση, το Ισλάμ χρησιμοποιείται από το κράτος για να ενισχύσει τη συνοχή του έθνους οδηγώντας το στον εκσυγχρονισμό. Αυτό είναι το 'κεμαλικό' Ισλάμ όπως εκφράστηκε τη δεκαετία του '80 από τον Εβρέν και τον Οζάλ. Υπάρχει όμως και το αντικεμαλικό Ισλάμ, όπως εκφράστηκε από τον Ν. Ερμπακάν.

Ο Ερμπακάν ήταν ο κύριος εκφραστής του πολιτικού αντικεμαλικού Ισλάμ. Οι πολλές επεμβάσεις και προσπάθειες πολιτικού του παραγκωνισμού, στάθηκαν αδύνατο να διακόψουν την πολιτική του δράση. Οι ισλαμιστές βρήκαν στο πρόσωπό του την πιο ακραία έκφραση συντηρητικού, αντικεμαλιστικού, εθνικισμού. Φαίνεται

όμως πως το κεμαλικό Ισλάμ και το αντικεμαλικό Ισλάμ είναι δύο δυναμικές που τρέφουν η μία την άλλη. Από τη μια, οι κεμαλιστές προσπαθούν να ιδιοποιηθούν ισλαμικές αξίες και από την άλλη οι ισλαμιστές προσπαθούν να ιδιοποιηθούν κεμαλικές(κρατικές) αξίες. Οι δυο αυτές δυναμικές έχουν τον ίδιο στόχο: την ενίσχυση της συνοχής του έθνους. Μόνο που το κεμαλικό Ισλάμ έχει σύμμαχο το Στρατό που παρεμβαίνει για να ξαναρρυθμίσει τον κανόνα. Όπως έπραξε και το Φεβρουάριο του 1997 ασκώντας τέτοια πίεση στο Κόμμα Ευημερίας του Ερμπακάν που το οδήγησε σε πτώση από την εξουσία και διάσπαση σε δύο νέα κόμματα: το Κόμμα της Ευτυχίας από οπαδούς του Ερμπακάν και το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης με ηγέτη τον σημερινό Πρόεδρο της Τουρκίας, Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν, με τον οποίο θα ασχοληθούμε παρακάτω.

3.4: Η περίοδος Ερντογάν – ο «Νέο-οθωμανός Σουλτάνος»;

Ο Ταγίπ Ερντογάν, ως γνήσιο πολιτικό τέκνο του Νετςμετίν Ερμπακάν, ξεκίνησε την ενασχόλησή του με τα κοινά ως μέλος του Κόμματος Εθνικής Σωτηρίας. Ύστερα από την απαγόρευση λειτουργίας του ΚΕΣ, εντάχθηκε στο ισλαμιστικό Κόμμα Ευημερίας(Ρεφάχ), με το οποίο εξελέγη δήμαρχος της Κωνσταντινούπολης το 1994. Το 1998 παραιτήθηκε από τη θέση του δημάρχου έχοντας καταδικαστεί σε φυλάκιση, ποινή την οποία εξέτισε ως τον Ιούλιο του 1999. Ο λόγος της καταδίκης του; Η ανάγνωση ενός ποιήματος του Ζ. Γκιοκάλπ, κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων που ακολούθησαν της απόφασης του Συνταγματικού Δικαστηρίου να κρίνει το ΚΕ ως παράνομο, 'το οποίο υποδαύλιζε το θρησκευτικό μίσος'. Με τη διάσπαση του ΚΕ, τον Αύγουστο του 2001 δημιουργήθηκαν δύο νέα κόμματα: το Κόμμα Ευδαιμονίας της συντηρητικής ισλαμικής πτέρυγας και το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης.

Το ΚΔΑ ήταν το κόμμα που δημιουργήθηκε από τον Αμπντουλάχ Γκιουλ και τον Ταγίπ Ερντογάν. Σε αντίθεση με το συντηρητικό ΚΕ ήταν πιο εκσυγχρονιστικό και οι ηγέτες του ήθελαν να αποβάλλουν την ισλαμιστική ρητορεία δημιουργώντας ένα μαζικό κεντροδεξιό κόμμα. Στις εκλογές της 3^{ης} Νοεμβρίου 2002, το κόμμα συγκέντρωσε την απόλυτη πλειοψηφία στην εθνοσυνέλευση. Ο Zurcher αναφέρει χαρακτηριστικά: «οι Τούρκοι ψήφισαν τον Ερντογάν, όχι επειδή ήθελαν ένα ισλαμικό κράτος αλλά, επειδή πίστεψαν ότι μπορούσε να βάλει ένα τέλος στη φτώχεια και τη διαφθορά»(σ.390) . Η αλήθεια είναι πως ο Ερντογάν δημιούργησε ένα προφίλ χαρισματικού ηγέτη, προερχόμενου από την εργατική τάξη και είχε ευρεία απήχηση στις μάζες. Εξάλλου, ήταν ήδη δημοφιλής με το πέρασμά του από τη δημαρχία της Κωνσταντινούπολης. Το Μάρτιο του 2003 έγινε Πρωθυπουργός της Τουρκίας, ένα αξίωμα που κράτησε έως τον Αύγουστο του 2014 όταν και εξελέγη Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας.

Σε όλη τη διάρκεια της Πρωθυπουργικής του σταδιοδρομίας, ο Ερντογάν επέδειξε μια πρωτοφανή ευκολία μεταβολής των βραχυπρόθεσμων πολιτικών που

κατά καιρούς ακολούθησε με σκοπό την επίτευξη του μεγάλου μακροπρόθεσμου στόχου του. Αυτός ο στόχος θα εμφανιστεί πιο κάτω στην ανάλυσή μας.

Ως νέος Πρωθυπουργός λοιπόν, είχε καταθέσει τα διαπιστευτήριά του στον τουρκικό λαό ότι προέρχεται από τις τάξεις των ισλαμιστών- αναμφίβολα. Με τη διάσπαση του Κόμματος Ευημερίας, επέλεξε τον όρο ‘εκσυγχρονιστικό’ για το ισλαμικό κόμμα του για να το νομιμοποιήσει στη συνείδηση του λαού που πρόσκειται φιλικά στον κεμαλικό κανόνα και, φυσικά, να λάβει τη νομιμοποίηση και την όποια ‘υποστήριξη’ από το Στρατό. Στον πολιτικό του λόγο θα μπορούσε να αναγνωρίσει κανείς στοιχεία που αναδείκνυαν τη βούλησή του να αφομοιώσει τον ισλαμισμό στον κεμαλισμό. Να μεταλλάξει κεμαλικά τον ισλαμισμό, όπως εύστοχα παρατηρεί η Σ. Αναγνωστοπούλου, καθιστώντας το Ισλάμ, όχι πια φορέα αλλά, δομικό στοιχείο πλέον του τουρκικού εθνικισμού. Αποψη του γράφοντος όμως, είναι πως προσπαθεί να μεταλλάξει τον κεμαλισμό σε ισλαμικό κεμαλισμό, δημιουργώντας έναν ισλαμικό τουρκισμό. Ένα εθνικό κράτος με δομικό στοιχείο το Ισλάμ. Ο εκσυγχρονισμός λαμβάνει μια διαφορετική έννοια επί Ερντογάν. Δεν εκσυγχρονίζει το κράτος με μεταρρυθμίσεις στοχεύοντας δυτικά, εκσυγχρονίζει τον κεμαλικό κανόνα στοχεύοντας ισλαμικά.

«Για τα μάτια του κόσμου», και πιο συγκεκριμένα του Στρατού το 2004 ξανάνοιξε η συζήτηση για την ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο Στρατός, πιστός στον κανόνα του κεμαλισμού, ένα ενδεχόμενο ένταξης στην Ε.Ε. ή έστω, την έναρξη διαπραγματεύσεων με την Ε.Ε. θα το έβλεπε θετικά και θα το επικροτούσε αφού το ζητούμενο είναι ο εκδυτικισμός. Πόσο πιο ‘δυτική’ θα μπορούσε να γίνει η Τουρκία από το να μπει στη μεγάλη οικογένεια και στο άρμα της Ε.Ε.; Το Νοέμβριο του 2004 ο Ignacio Ramonet, σε άρθρο του στη ‘*Le Monde diplomatique*’, υποστήριζε πως η Τουρκία βρισκόταν πάρα πολύ κοντά στο να φέρει σε πέρας τις υποχρεώσεις της και να πληροί επιτέλους τις προϋποθέσεις ένταξης στην Ένωση. Μάλιστα, υπολόγιζε ότι, με τον ρυθμό που ακολουθούσαν οι μεταρρυθμίσεις στη γειτονική μας χώρα, αυτή θα ήταν πλήρες μέλος σε δώδεκα χρόνια- δηλαδή το 2016. Δεν είχε υπολογίσει όμως ότι αυτός ήταν ένας πολιτικός ελιγμός του Ερντογάν για να ‘ρίξει στάχτη στα μάτια’ των στρατιωτικών. Διότι οι Ευρωπαίοι ηγέτες δε θα επέτρεπαν την ένταξη μιας ισλαμικής Τουρκίας στην Ένωση λόγω της ισλαμοφοβίας που κυριαρχεί τα τελευταία χρόνια στο δυτικό κόσμο. Πράττοντας, δηλαδή, εκ του ασφαλούς. Κρίνοντας λοιπόν εκ του αποτελέσματος, ο συντάκτης της εφημερίδας διπλωματικού ενδιαφέροντος, όχι απλά δε βγήκε αληθινός, αλλά η πολιτική εξέλιξη του 2016 τον διέψευσε. Ο λόγος, φυσικά, για το αποτυχημένο πραξικόπημα του Ιουλίου του ’16 που συνετελέσθη διότι –λαμβάνοντας υπ’ όψιν και τα προηγούμενα πραξικοπήματα- η κυβέρνηση δε σεβάστηκε τον κανόνα και τη δημοκρατία.

Η Πρωθυπουργία του Ερντογάν διήρκεσε έντεκα χρόνια και στη διάρκειά της η χώρα γνώρισε ανάπτυξη σε οικονομικό επίπεδο με τις εξαγωγές αγροτικών προϊόντων και προϊόντων βαριάς βιομηχανίας(πολεμική, αυτοκινητοβιομηχανία). Στο εσωτερικό της χώρας οι εντάσεις εντείνονται μεταξύ σουνιτών και αλεβιτών, των δύο δογμάτων του Ισλάμ. Οι αλεβίτες που κατ’ εξοχήν υποστηρίζουν το κοσμικό κράτος

να δημιουργούν συλλαλητήρια ενάντια στην καταπίεση της ερντογανικής πολιτικής και της καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δέχονται συνεχώς την ‘μήνιν’ των σουνιτών, του κυρίαρχου δόγματος στον τουρκικό λαό. Οι παρεμβάσεις της αστυνομίας, όπου υπάρχουν, στρέφονται κατά των αλεβιτών αφού στις τάξεις τους κυριαρχεί το ορθόδοξο Ισλάμ. Πανεπιστημιακοί και μέλη της διανόησης διώκονται διότι αντιτάσσονται στο καθεστώς Ερντογάν που συνεχώς απομειώνει τα δικαιώματα ελεύθερης έκφρασης και διακίνησης ιδεών.

Στα χρόνια που πέρασαν η κυβερνήσεις Ερντογάν ακολούθησαν την πολιτική τους ανεπηρέαστες από τις στρατιωτικές παρεμβάσεις. Από το 2004 και έπειτα, οι κυβερνήσεις αυτές, έχοντας διαβλέψει την ενδεχόμενη άρνηση της Τουρκίας στους κόλπους της Ε.Ε., έστρεψαν την προσοχή τους αλλού. Ίσως, από την άλλη, η πυξίδα του ΚΔΑ να έδειχνε εξαρχής ‘ισλαμικά’ ή, καλύτερα, ‘νέο-οθωμανικά’.

Ο όρος «νέο-οθωμανισμός», χρησιμοποιείται στις μέρες μας για να περιγράψει την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας υπό την ηγεσία του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ασφάλειας. Διαμετρικά αντίθετη με την κεμαλική δυτικότερο εξωτερική πολιτική, αυτή του ‘νέο-οθωμανισμού’, υπαγορεύει την δημιουργία κλίματος συνεργασίας της Τουρκίας κυρίως με τις χώρες που αποτελούν τους συνοριακούς γείτονές της. Κυρίως με αυτούς που ασπάζονται το ίδιο δόγμα, το Ισλάμ. Στην περίπτωση αυτή, ο όρος ‘εκσυγχρονισμός’ λαμβάνει μια νέα έννοια: αυτήν που καθιστά την Τουρκία μια αυτόνομη και με αυτοπεποίθηση καταλυτική Δύναμη στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και την Κεντρική Ασία. Η εξωτερική αυτή πολιτική υπαγορεύτηκε, μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, τη στιγμή που δεν υπήρχε μια μεγάλη δύναμη για να παίξει αυτό το ρόλο στην περιοχή αφενός από την ευφυή προσωπικότητα του Οζάλ για οικονομική συνεργασία με τις χώρες αυτές στο πλαίσιο της φιλελεύθερης εξωστρέφειας της τουρκικής οικονομίας και αφετέρου, από την ενθάρρυνση της Αμερικής στην Τουρκία για να μπορεί να ελέγξει κράτη της κεντρικής Ασίας και τις ενεργειακές πηγές τους αποκτώντας προβάδισμα έναντι της Ρωσίας. Επίσης, στα πλαίσια της πολιτιστικής πολιτικής που ασκεί η Τουρκία, έχουν διενεργηθεί αναστυλώσεις πολλών οθωμανικών μνημείων στην Ασία, τη Βόρεια Αφρική και σε χώρες της Βαλκανικής χερσονήσου. Πάγια τακτική, ως γνωστόν, είναι και η εμμονή των Τούρκων αξιωματούχων(Πρωθυπουργών και Υπ.Εξ.) να αποκαλούν τις μουσουλμανικές μειονότητες στις χώρες της Βαλκανικής ‘τουρκικές μειονότητες’. Όλα αυτά γίνονται στα πλαίσια ενός μεγαλεπίβολου σχεδίου που με υπομονή και μεθοδικότητα πραγματοποιούν οι κυβερνήσεις επί Πρωθυπουργίας Ερντογάν. Το μεγαλεπίβολο αυτό σχέδιο είναι ο «Παντουρκισμός»(αλλιώς «Παντουρανισμός»). Ο Παντουρκισμός προϋποθέτει την ενότητα των πληθυσμών όλων των κρατών της Κεντρικής Ασίας που μιλάνε τουρκικά, μια ‘ισλαμική’ συνεργασία με τα μουσουλμανικά κράτη, κάνοντας παράλληλα μια προσπάθεια εσωτερικών μεταρρυθμίσεων με σκοπό την εναρμόνιση της Τουρκίας με τις προϋποθέσεις που έχει θέσει η Ε.Ε. για την ένταξή της ως πλήρες μέλος(Μητράρας,2010,σ. 579-582). Ο γράφων, δεν θεωρεί ότι η Τουρκία επιζητεί την ένταξή της στην Ε.Ε. Από την έναρξη του εμφυλίου πολέμου στη Συρία, η Τουρκία προσπάθησε να εκμεταλλευτεί τη

δυναμική της ‘Αραβικής Άνοιξης’ αλλά έχει απολέσει πολλές συμμαχίες με τα γειτονικά της κράτη αφού έλαβε συμμετοχή στις μάχες κατά των ‘τρομοκρατών’ με σκοπό να έχει λαμβάνειν από το βόρειο Ιράκ-εποφθαλμιά το χώρο του Κουρδιστάν, και τη βόρεια Συρία(Κ. Μπίτσιος, ‘Ο νεοοθωμανισμός Ερντογάν και ο ρόλος «Μεγάλου Αδελφού»’, Η Καθημερινή)

Στις 10 Αυγούστου 2014, ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν ανακηρύχθηκε Πρόεδρος της Τουρκικής Δημοκρατίας σε μια εκλογική διαδικασία με την οποία ο Πρόεδρος για πρώτη φορά εξελέγη απευθείας από το λαό. Η λαοφιλία του και η πολιτική του οξυδέρκεια σε συνύπαρξη με την ελπίδα που έχει μεταδώσει στον τουρκικό λαό πως θα κάνει ξανά την Τουρκία τόσο μεγάλη όση υπήρξε η Οθωμανική Αυτοκρατορία τον έφεραν πρώτο στις επιλογές του λαού. Εξωτερικοί αναλυτές τον χαρακτηρίζουν υπερφίαλο και απολυταρχικό ασκούντα την εξουσία του και δε διστάζουν να του προσάψουν το χαρακτηρισμό «Σουλτάνος».

Στις 15 Ιουλίου 2016 ο Στρατός οργάνωσε πραξικόπημα για να ανατρέψει τον Πρόεδρο πλέον Ερντογάν. Απέτυχε όμως διότι στις τάξεις του Στρατού είχαν παρεισφρύσει οπαδοί του Προέδρου και τον προειδοποίησαν. Ο ‘Σουλτάνος’ φυσικά και έχει παρεκκλίνει από τον κεμαλικό κανόνα και τις αξίες του *Ατατουρκισμού*, κατάσταση που θα δικαιολογούσε πλήρως την επέμβαση του επόπτη Στρατού. Σε διαφορετική ανάγνωση, ίσως το πραξικόπημα να αποτελούσε μια προβοκάτσια από τον ίδιο τον Ερντογάν με σκοπό να εκδηλωθούν οι κεμαλιστές στρατιωτικοί και να προβεί στις απαραίτητες εκκαθαρίσεις, παίρνοντας την πάλαι ποτέ θεσμικά κανονιστική δύναμη του κεμαλισμού με το μέρος του. Ο ίδιος ο Ερντογάν, θεωρεί εαυτόν ότι ξέφυγε από μια σκευωρία την οποία είχε μηχανογραφήσει εναντίον του ένας παλιός ισλαμιστής σύντροφος, ο χότζα Φετχουλάχ Γκιουλέν και ‘ξένες χώρες’. Ο Γκιουλέν, κατηγορήθηκε από τον Πρόεδρο Ερντογάν ίσως για λόγους σκοπιμότητας και όχι λόγω ύπαρξης απτών στοιχείων που τον ενοχοποιούν. Και ίσως αυτή η σκοπιμότητα να έγκειται στο γεγονός ότι στον ισλαμικό κόσμο, ο μόνος που έχει τη δυναμική να τον αποκαθηλώσει είναι ο Γκιουλέν, και θέλει να τον εξουδετερώσει.

Σε δημοψήφισμα περί Συνταγματικής αναθεώρησης σχετικά με την εγκαθίδρυση ‘προεδρικού συστήματος διακυβέρνησης’ τον Απρίλιο του 2017, ο τουρκικός λαός ψήφισε «ναι» σε προτάσεις αναθεώρησης οι οποίες ενισχύουν τις εξουσίες του Προέδρου και επιτρέπουν στον Ερντογάν να εξακολουθήσει να βρίσκεται στην Προεδρία της Τουρκικής Δημοκρατίας ως το 2029. Αμέσως μετά την ανακοίνωση των αποτελεσμάτων- υπερίσχυσε το «ναι»- πλήθος πολιτών που αμφισβήτησαν το αποτέλεσμα ξέσπασε σε διαδηλώσεις στην Κωνσταντινούπολη και πολλοί συνελήφθησαν(Newsroom, cnngreece, 19/4/2017). Ο Πρόεδρος δεν έχασε χρόνο, έκανε άμεση χρήση- ή μήπως κατάχρηση- των νέων του, συνταγματικά κατοχυρωμένων, εξουσιών.

3.5: Ανακεφαλαίωση

Η Γ΄ Τουρκική Δημοκρατία, όπως αναφέρεται στα επιστημονικά συγγράμματα, είναι η περίοδος της τουρκικής ιστορίας από το Νοέμβριο του 1983, όταν και τέθηκε σε ισχύ το Σύνταγμα που έγινε δεκτό μετά το δημοψήφισμα της 7^{ης} Νοεμβρίου 1982, έως σήμερα. Οι μεταρρυθμίσεις στις οποίες προσέφυγαν οι έχοντες την εξουσία εκείνη την περίοδο έκανα χρήση του Ισλάμ προς όφελος του Κράτους, αλλά μερικά χρόνια αργότερα αυτός ο ‘υποχρεωτικός συνταξιδιώτης’ έμελλε να μεταβάλλει την άσκηση πολιτικής της γειτονικής χώρας. Οι πολιτικές του Εβρέν και του Οζάλ και το άνοιγμα που έκαναν προς το Ισλάμ, είχαν ως αποτέλεσμα να έρθει η εξουσία σε χέρια να μεν εκσυγχρονιστών, κατά τα άλλα ισλαμιστών. Το 2002, ήταν η χρονιά που την εξουσία, μετά φυσικά από εκλογές, πήρε ένα ισλαμιστικό κόμμα και την ασκεί για δεκαπέντε συναπτά έτη. Ο δε ηγέτης του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ασφάλειας, Ταγίπ Ερντογάν, έχοντας προωθήσει πολλές μεταρρυθμίσεις σε συνταγματικό επίπεδο τείνει να γίνει ένας αυτοκράτορας με λαϊκή εντολή.

3.6: Αντί επιλόγου

Την εποχή που γράφονται αυτές οι γραμμές το τουρκικό πολίτευμα μεταλλάσσεται με γοργούς ρυθμούς. Ένας Πρόεδρος που θέλει να γίνει σουλτάνος στη θέση του Σουλτάνου μεταλλάσσοντας μια χώρα κατ’ επίφασιν δημοκρατική σε ρυθμιστικό παράγοντα της Κεντρικής Ασίας όχι μόνο σε πολιτικό επίπεδο, αλλά και σε θρησκευτικό. Ο μεγαλοϊδεατισμός που διακατέχει τον Πρόεδρο Ερντογάν μοιάζει να μην έχει φτάσει ακόμη το ταβάνι του. Έχει φτάσει στο σημείο να γίνει Σουλτάνος με λαϊκή εντολή και νομιμοποίηση. Επόμενο βήμα είναι να επαναφέρει το θεσμό του χαλιφάτου και- γιατί όχι- να γίνει Χαλίφης. Απορίας άξιο είναι: ως πότε θα ανέχονται τις πράξεις και τις δηλώσεις του οι Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής μας; Ως πότε θα τον ανέχονται πρώην σύμμαχοι- νυν εχθροί; Ως πότε θα μείνει ανέπαφη η επικράτεια της Τουρκίας με το κουρδικό ζήτημα σε αναβρασμό; Ως πότε θα ανέχεται η Ευρωπαϊκή Ένωση έναν δικτάτορα με δημοκρατικό κοστούμι να αμφισβητεί την κυριαρχία της στο (ελληνικό και, κατ’ επέκταση, ευρωπαϊκό) Αιγαίο;

Κάνοντας έναν απολογισμό της Γ΄ περιόδου της Τουρκικής Δημοκρατίας, φαίνεται ότι στη γειτονική χώρα οι μεταρρυθμίσεις δεν έχουν τέλος. Λέξεις όπως ‘εκσυγχρονισμός’, ‘κεμαλισμός’, ‘πολιτικό Ισλάμ’, ακόμα και η λέξη ‘μεταρρύθμιση’, έχουν αλλάξει νόημα. Οι εξελίξεις είναι ραγδαίες σε πολιτικό και πολιτειακό επίπεδο. Δε θα δίσταζα να εκφράσω την ανησυχία μου για ένα άδοξο κλείσιμο της Γ΄ Τουρκικής Δημοκρατίας μετά την υπερίσχυση του «ναι» στην πρόταση αναθεώρησης του Συντάγματος και της μορφής του πολιτεύματος. Μήπως όμως αυτή η αναθεώρηση είναι μια δημοκρατικά νομιμοποιημένη κατάλυση;

Το άμεσο μέλλον θα δείξει την πορεία της Τουρκικής Πολιτείας. Το άσχημο όμως είναι ότι οι δημοκρατικά σκεπτόμενοι πολίτες της Τουρκίας, είτε ισλαμιστές,

είτε οπαδοί του κοσμικού κράτους δεν μπορούν να υπολογίζουν στο Στρατό για τη σωτηρία του Έθνους.

Ή μήπως μπορούν;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία

Erik J. Zürcher (2004). Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας (Turkey. A modern history) Εκδόσεις Αλεξάνδρεια. Αθήνα

Σία Αναγνωστοπούλου (2004). Τουρκικός Εκσυγχρονισμός. Βιβλιόραμα. Αθήνα

Πηνελόπη Φουντεδάκη (2002). Το Τουρκικό Πολίτευμα. Αντ. Ν. Σάκκουλας. Αθήνα-Κομοτηνή

Χριστόδουλος Γιαλλουρίδης (1999). Η Τουρκία σε μετάβαση. Ι. Σιδέρης. Αθήνα

Νεοκλής Σαρρής (1992). Εξωτερική Πολιτική και Πολιτικές Εξελίξεις στην Πρώτη Τουρκική Δημοκρατία. Γόρδιος. Αθήνα

Bernard Lewis (2004). Η ανάδυση της Σύγχρονης Τουρκίας (The emergence of Modern Turkey) Τόμ. Α΄. Παπαζήσης. Αθήνα

Αριστοτέλης Μητράρας (2010). Η Ιδέα του Τουρκικού Εθνικισμού στο Έργο του Ζιγιά Γκιοκάλπ (Ziya Gökalp) και η Επίδρασή του στον Κεμαλισμό. Διδακτορική διατριβή. Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Αθήνα

Νέδα Αθ. Κανελλοπούλου (2002). Στοιχεία Τουρκικού Συνταγματικού Δικαίου-Σημειώσεις παραδόσεων. Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Αθήνα

Διαδικτυακή Βιβλιογραφία- Τύπος

Κωνσταντίνος Μπίτσιος, «ο νεοοθωμανισμός Ερντογάν και ο ρόλος μεγάλου αδελφού», Η Καθημερινή, 12/11/2016. Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.kathimerini.gr/883310/opinion/epikairothta/politikh/o-neo8wmanismos-erntogan-kai-o-rolos-megaloy-adelfoy> [Πρόσβαση 9 Ιανουαρίου 2018]

Αναδημοσίευση από «*Spiegel.de*», «Τα νεοοθωμανικά όνειρα του Ερντογάν», Antinews, 27/10/2016. Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://www.antinews.gr/action.read/kosmos/spiegel-ta-neo-othomanika-oneira-tou-erntogan/5.111387> [Πρόσβαση 9 Ιανουαρίου 2018]

Omer Taspinar, «Turkey's Middle East Policies: Between Neo-Ottomanism and Kemalism», Carnegie Endowment, 7/10/2008. Διαθέσιμο στη διεύθυνση <http://carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=22209> [Πρόσβαση 9 Ιανουαρίου 2018]

Φοίβος Οικονομίδης, «Από τους Οθωμανούς μέχρι τον Ερντογάν», Ελευθεροτυπία, 9/2/2013. Διαθέσιμο στη διεύθυνση

<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=342414> [Πρόσβαση 8 Ιανουαρίου 2018]

Άγγελος Συρίγος, «Άποψη: Στο τέλμα της μεταμοντέρνας οθωμανίας», Η Καθημερινή, 26/12/2016. Διαθέσιμο στη διεύθυνση

<http://www.kathimerini.gr/889252/article/epikairothta/kosmos/apoyh-sto-telma-ths-metamonternas-o8wmanias> [Πρόσβαση 8 Ιανουαρίου 2018]

Newsroom, cnn Greece 19/4/2017: «Τουρκία: Συλλήψεις διαδηλωτών που υποστηρίζουν νοθεία στο δημοψήφισμα». Διαθέσιμο στη διεύθυνση

<http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/77273/toyrkia-syllipseis-diadiloton-poy-ypostirizoun-notheia-sto-dimopsifisma> [Πρόσβαση 8 Ιανουαρίου 2018]

«Ερντογάν στο Al Jazeera: Μπορεί να υπήρξε ξένος δάκτυλος στο πραξικόπημα», Το Βήμα, 20/7/2017. Διαθέσιμο στη διεύθυνση

<http://www.tovima.gr/world/article/?aid=816651> [Πρόσβαση 9 Ιανουαρίου 2008]

Διεθνή, reporter.com.cy 16/7/16: «Τα πραξικοπήματα στην Τουρκία. Έξι πραξικοπήματα σε λιγότερο από 60 χρόνια»

<http://www.reporter.com.cy/international/article/85467/> [Πρόσβαση 12 Δεκεμβρίου 2017]

Α. Μητράρας. Διατριβή: «Η ιδέα του Τουρκικού Εθνικισμού στο έργο του Ζιγιά Γκιοκάλπ και η επίδρασή του στον κεμαλισμό». Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. 2010. Διαθέσιμο στη διεύθυνση

<http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/23916#page/1/mode/2up> [Πρόσβαση 2 Δεκεμβρίου 2017]

Ignacio Ramonet, «Η Βιέννη, τα κρουασάν και η ευρωπαϊκή Τουρκία», Le Monde diplomatique(ελληνική έκδοση) 7/11/2004

